

<https://jas.ui.ac.ir/?lang=en>

Journal of Applied Sociology

E-ISSN: 2322-343X

Vol. 36, Issue 3, No.99, 2025, pp 127-166

Received: 20.12.2024 Accepted: 26.04.2025

Research Paper

**A Participatory Governance Model for Comprehensive Conservation of Historical Buildings and Urban Fabric:
A Grounded Theory Approach**

Somayyeh Ghadimzadeh

Assistant professor, Department of Restoration of Historical Monuments, Faculty of Architecture, Urban Planning, and Art, Urmia University, Urmia, Iran
s.ghadimzadeh@urmia.ac.ir

Elnaz Abizadeh*

Assistant Professor, Department of Architecture and Urban Planning, Faculty of Civil Engineering and Architecture, Technical and Vocational University (TVU), Tehran, Iran
eabizadeh@tvu.ac.ir

Mahdiyeh Rahnemay Toori

Master of Architecture, Cultural and Public Relations Specialist, Tabriz Municipality, Region 6, Tabriz, Iran
mhrahnema2422@gmail.com

Introduction

The comprehensive and sustainable conservation of historical buildings and urban environments requires active community engagement, recognizing the intrinsic connection between cultural heritage and its socio-cultural contexts. However, participatory approaches have yet to find a definitive role in shaping conservation policies in Iran. The inefficacy of many conservation plans can be attributed to centralized, top-down methods that overlook the importance of involving people as key stakeholders. Furthermore, the comprehensive conservation approach, which takes into account both physical and semantic dimensions, has been largely neglected in existing policies. The aim of this research was to develop a participatory governance model for the comprehensive conservation of historical buildings and sites, emphasizing stakeholder participation. This study employed the grounded theory method and conducted in-depth interviews with cultural heritage experts and managers to identify the dimensions, components, and effective mechanisms for establishing a participatory governance system in the conservation of historical buildings and urban fabric.

Materials & Methods

Data for this study were collected using a semi-structured in-depth interview tool. Analysis, based on a grounded theory approach, led to presentation of the model as having 26 main categories. Participants included experts, urban managers, and faculty members with prior collaboration experience with heritage organizations and municipalities selected through purposive sampling. Interviews continued until theoretical saturation was reached. Saturation occurred after 24 interviews with two additional interviews conducted to ensure data adequacy. The collected qualitative data were analyzed using the grounded theory method following Strauss and Corbin's (1990) approach, which involved 3 coding stages: open, axial, and selective coding. In the open coding phase, interviews were transcribed and thoroughly

reviewed, resulting in 790 initial codes. During the axial coding phase, similar and related codes were compared, merged, and organized into 124 subcategories. In the selective coding phase, these subcategories were integrated to form 26 main categories, which were then structured into 5 sections within the paradigm model: causal conditions (4 categories), contextual conditions (5 categories), intervening conditions (5 categories), strategies (7 categories), and consequences (5 categories).

Discussion of Results & Conclusion

The findings revealed a multifaceted governance framework that effectively addressed the complex challenges of cultural heritage conservation. The causal conditions emphasized the diverse nature of cultural heritage and its intrinsic identity

* Corresponding author

Ghadimzadeh, S., Abizadeh, E., & Rahnemay Toori, M. (2025). A participatory governance model for comprehensive conservation of historical buildings and urban fabric: A grounded theory approach. *Journal of Applied Sociology*, 36(3), 127-166. <https://doi.org/10.22108/jas.2025.143719.2590>

values, underscoring the necessity for active participation from social actors. Contextual conditions could be categorized into 5 areas: institutional and managerial frameworks, social dynamics, socio-economic and developmental challenges, cultural and identity contexts, and capacities for sustainable economic and tourism development of cultural heritage. Intervening conditions encompassed conflicts between tradition and modernity, facilitators and inhibitors within legal frameworks, social participation and public awareness, stakeholder conflicts of interest, and barriers to trust-building. The proposed participatory governance model for the comprehensive conservation of cultural heritage was structured around 7 strategic axes: knowledge-driven management and comprehensive studies; empowerment of local communities and enhancement of participatory engagement; education and awareness-raising; integrated specialized-participatory management; sustainable conservation, revitalization, and utilization; institutional synergy; and promotion of transparency and institutional-social trust. The social consequences of this model included strengthening of social capital, increased civic participation, enhancement of local identity and sense of place, and

improved interactions between governance and communities. Overall, the findings indicated that a participatory approach to cultural heritage conservation not only achieved conservation goals, but also fostered positive socio-economic outcomes that reinforced one another in a synergistic cycle. The final model of participatory governance in the conservation of historic buildings and contexts employed a systemic and integrated approach, emphasizing simultaneous attention to technical, social, economic, and managerial dimensions. Implementing this model can facilitate processes related to the conservation, restoration, and revitalization of historical-cultural assets, while developing cooperative patterns to address issues related to cultural heritage in the country. By enhancing the effectiveness of conservation measures, this model promotes comprehensive cultural heritage conservation, sustainable tourism development, local economic prosperity, and a balance between preserving cultural heritage and meeting contemporary needs.

Keywords: Historical Buildings and Urban Fabrics, Conservation of Cultural Heritage, Participatory Governance; Social Participation, Grounded Theory.

مقاله پژوهشی

ارائه مدل حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع بناها و بافت‌های تاریخی بر مبنای نظریه داده‌بنیاد

سمیه قدیم‌زاده، استادیار گروه مرمت بناهای تاریخی، دانشکده معماری، شهرسازی و هنر، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

s.ghadimzadeh@urmia.ac.ir

الناز ابی‌زاده*، استادیار گروه معماری و شهرسازی، دانشکده مهندسی عمران و معماری، دانشگاه ملی مهارت، تهران، ایران

eabizadeh@tvu.ac.ir

مهديه رهنمای‌طوری، کارشناس ارشد معماری، کارشناس فرهنگی و روابط عمومی، شهرداری منطقه ۶، تبریز، ایران

mhrahnema2422@gmail.com

چکیده

حفاظت جامع و پایدار از بناها و بافت‌های تاریخی، با توجه به ارتباط ذاتی میراث فرهنگی و زمینه‌های اجتماعی-فرهنگی آن، مستلزم مشارکت فعال جامعه است. هدف این پژوهش دستیابی به مدل حکمرانی مشارکتی برای حفاظت جامع بناها و بافت‌های تاریخی مبتنی بر مشارکت ذی‌نفعان است. پژوهش به روش کیفی و از طریق ابزار مصاحبه انجام شده و با تحلیل داده‌ها بر مبنای روش داده‌بنیاد، مدل مربوط در قالب ۲۶ مقوله اصلی ارائه شده است. مشارکت‌کنندگان شامل متخصصان و مدیران این حوزه می‌شوند که به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده‌اند. در مدل ارائه‌شده، شرایط علی، ماهیت چندوجهی و ارزش‌های هویتی میراث فرهنگی و ضرورت مشارکت فعال کنشگران اجتماعی را آشکار می‌سازد. شرایط زمینه‌ای در پنج بستر شامل بسترهای نهادی-مدیریتی، بسترهای چالش‌برانگیز اجتماعی-اقتصادی و توسعه‌ای، بسترهای فرهنگی-هویتی و نظام حقوقی-مالکیتی و ظرفیت‌های توسعه پایدار اقتصادی - گردشگری تبیین پذیر است. شرایط مداخله‌گر نیز شامل تعارض سنت و مدرنیته، عوامل تسهیلگر و بازدارنده در ساختارهای حقوقی و قانونی، مشارکت اجتماعی و آگاهی عمومی، تعارض منافع ذی‌نفعان و موانع اعتمادسازی است. همچنین راهبردها در هفت محور شامل مدیریت دانش‌محور، توانمندسازی جامعه محلی، آموزش و ارتقای آگاهی، مدیریت یکپارچه تخصصی-مشارکتی، حفاظت، احیا و بهره‌وری پایدار، یکپارچه‌سازی و هم‌افزایی نهادی و توسعه شفافیت و اعتمادسازی شکل می‌گیرند. پیامدهای اجتماعی این مدل عبارت‌اند از: تقویت سرمایه اجتماعی، افزایش مشارکت فعال شهروندی، تقویت هویت محلی و حس تعلق به مکان و بهبود تعامل حاکمیت و جامعه. کاربرد این مدل، ضمن افزایش اثربخشی اقدامات حفاظتی، موجب حفاظت جامع میراث فرهنگی، توسعه گردشگری پایدار، رونق اقتصادی محلی و ایجاد توازن میان حفاظت از میراث فرهنگی و پاسخ‌گویی به نیازهای معاصر می‌شود.

واژه‌های کلیدی: بناها و بافت‌های تاریخی، حفاظت از میراث فرهنگی، حکمرانی مشارکتی، مشارکت اجتماعی، نظریه داده‌بنیاد

* نویسنده مسئول:

قدیم‌زاده، سمیه، ابی‌زاده، الناز و رهنمای‌طوری، مهديه. (۱۴۰۴). ارائه مدل حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع بناها و بافت‌های تاریخی بر مبنای نظریه داده بنیاد، جامعه‌شناسی کاربردی، ۳۶(۳)، ۱۶۶-۱۲۷. <https://doi.org/10.22108/jas.2025.143719.2590>

مقدمه

حکمرانی مشارکتی^۱ در ارتقای حفاظت از میراث فرهنگی نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای می‌تواند داشته باشد؛ زیرا این امر نه تنها مسئولیت نهادهای رسمی، بلکه وظیفهٔ آحاد جامعه است و هر فردی به شکل مستقیم یا غیرمستقیم با آن ارتباط دارد. در اسناد بین‌المللی اخیر نیز، نقش اساسی مشارکت جوامع محلی در شناسایی و صیانت از میراث به رسمیت شناخته شده است (Ripp & Rodwell, 2018). همچنین حفاظت از آثار تاریخی-فرهنگی گامی مهم و بنیادی برای دستیابی به توسعه پایدار به شمار می‌رود که تحقق آن مستلزم مشارکت فعال مردم است (جهانگیر و همکاران، ۱۴۰۰)؛ باوجوداین، توسعه بیشتر به شکلی ناپایدار صورت می‌گیرد و بسیاری از بناها و بافت‌های تاریخی در روند شهرنشینی سریع تخریب می‌شوند؛ به طوری که امروزه تقابل توسعه و حفاظت به‌عنوان چالشی جدی در این زمینه مطرح است (پوربهادر و فدائی‌نژاد بهرام‌جردی، ۱۳۹۷؛ خادم‌زاده و همکاران، ۱۴۰۳). چنین توسعه‌ای در تقابل با داشته‌های فرهنگی است و بدون توجه به معانی محیطی و حفاظت از آنها، سعی در تغییر ساختارها دارد که این مسئله مشکلات فرهنگی و هویتی بسیاری ایجاد می‌کند.

از سوی دیگر مطالعات در شهرهای ایران نشان داده است که بخش عمده‌ای از طرح‌های اجراشده در بافت‌های تاریخی، کارایی لازم را نداشته و طی مدت‌زمان کوتاهی پس از اجرا با مسائل متعددی مواجه شده‌اند که موجب جابه‌جایی و ترک ساکنین بافت‌های تاریخی و نابودی تدریجی این بافت‌ها شده است. از علل اساسی این موضوع می‌توان به عدم مشارکت یا مشارکت پایین و دخالت‌ندادن اشخاص و گروه‌های محلی در مراحل گوناگون طرح‌ها، فقدان ارتباط تعاملی میان مردم و مدیریت شهری، محدودیت‌های قانونی در خصوص مالکیت، برخوردهای متمرکز و غیرمشارکتی و عدم هماهنگی میان سازمان‌های ذی‌ربط اشاره کرد (نیک‌نیا، ۱۳۹۲؛ اقتصادی، ۱۳۹۲؛ قاسمی و همکاران، ۱۴۰۰). این مسائل ناکارآمدی رویکردهای

متمرکز و از بالا به پایین را در مدیریت حفاظت بناها و بافت‌های تاریخی و فرهنگی نشان می‌دهد که در آنها به نقش مردم به‌عنوان ذی‌نفعان اصلی توجه چندانی نمی‌شود. این در حالی است که در رویه‌های بین‌المللی، ساکنان محلی به‌عنوان بازیگران اصلی حفاظت شناخته می‌شوند و دولت‌ها و کارشناسان تنها نقش تسهیل‌کننده دارند (Li et al., 2020). براساس یک فراتحلیل از چالش‌ها و موانع طرح‌ها و برنامه‌های حفاظت از بافت‌های تاریخی در ایران (سالاری‌پور و قنبری، ۱۴۰۲)، ضعف و ناهماهنگی عملکردی نهادهای مدیریتی، عدم انطباق طرح‌های توسعه با نیازها و ارزش‌های بافت، فقدان رویکرد یکپارچه در احیا، حفاظت و توسعه، عدم مشارکت شهروندان و پایین‌بودن سطح آگاهی جامعه از ارزش‌های میراثی از مهم‌ترین چالش‌های موجود در این زمینه هستند. از طرفی، غفلت از رویکرد حفاظت جامع که هر دو بُعد فیزیکی و معنایی را در برمی‌گیرد، چالش دیگری است. باتوجه‌به اینکه میراث فرهنگی به‌عنوان عنصری برای تأیید هویت درک می‌شود (Ferreira, 2016) و همچنین مردم عامل اصلی هویت و معنای بناها و بافت‌های تاریخی و فرهنگی هستند، حفاظت جامع و پایدار با در نظرگیری ابعاد فیزیکی و معنایی، نیاز به مشارکت مؤثر آنها در این امر دارد (ابی‌زاده و قدیم‌زاده، ۱۴۰۲). تحقیقات نشان می‌دهد که مشارکت جوامع محلی در فرایندهای حفاظت می‌تواند به بهبود نتایج کمک کند (Mydland & Wera, 2012)؛ بااین‌حال، در بسیاری از کشورهای در حال توسعه این رویکردها هنوز به‌طور کامل پیاده‌سازی نشده‌اند و این امر موجب از دست رفتن منابع اقتصادی و فرهنگی می‌شود (Heras et al., 2011). در این میان، وجود ذی‌نفعان متعدد و تعارض منافع میان آنها از مسائل دیگر در مدیریت حفاظت میراث فرهنگی به‌ویژه بناها و بافت‌های تاریخی-فرهنگی به‌شمار می‌رود که حکمرانی مشارکتی با ایجاد تعاملات سازنده بین ذی‌نفعان بخش‌های دولتی و خصوصی می‌تواند نقش مهمی در مدیریت این تعارضات داشته باشد (Kim et al., 2023). در این رویکرد،

¹ Participatory Governance

تصمیم‌گیری ارائه کردند. نتایج این مطالعه چندین عامل را به‌عنوان شرایط علی حکمرانی مشارکتی در ایران شناسایی می‌کند؛ مانند عدم درک مزایای حکمرانی مشارکتی، فاصله بین نخبگان و عموم مردم و ضعف فرهنگ کار مشارکتی. این مطالعه همچنین به دستاوردهای بالقوه حکمرانی مشارکتی اشاره می‌کند؛ از جمله افزایش پیشرفت، همبستگی، عدالت و بهره‌وری در کشور. فیشر^۱ (2012) در مقاله «حکمرانی مشارکتی: از تئوری تا عمل» چارچوب نظری و کاربردهای عملی حکمرانی مشارکتی را بررسی کرده است و بیان می‌دارد که حکمرانی مشارکتی از طریق سه محور اصلی تحقق می‌یابد: نخست، تقویت شایستگی‌های مدنی و توانمندسازی شهروندان از طریق آموزش مهارت‌های ارتباطی؛ دوم، بهبود کارایی خدمات عمومی و توزیع عادلانه‌تر منابع با اولویت‌بندی نیازهای محلی در فرایندهای مشارکتی و سوم، بازتوزیع قدرت سیاسی از طریق نهادینه‌سازی گفت‌وگوی بین‌ساختاری بین نهادهای دولتی و سازمان‌های جامعه مدنی. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که موفقیت مدل‌های مشارکتی مستلزم وجود پیش‌شرط‌هایی چون تمرکززدایی از ساختارهای تصمیم‌گیری، شفافیت اطلاعاتی و ایجاد اعتماد نهادی است. ویویر و سانچز-بتنکورت^۲ (2023) در مقاله‌ای با عنوان «حکمرانی مشارکتی و ظرفیت مشارکت: لنز سیستمی» چگونگی تعامل ساختارها و پلتفرم‌های شهرداری برای مشارکت اجتماعی را در سیستم مشارکتی گسترده‌تری تحلیل کردند. این مطالعه بر نیاز به پاسخ‌گویی دولت و قابلیت‌های سیستمی برای تقویت مشارکت مؤثر شهروندان تأکید می‌کند.

چگونگی بهره‌گیری از مشارکت اجتماعی و همکاری جامعه محلی در زمینه حفاظت از میراث فرهنگی باتوجه به نقش و اهمیتی که مشارکت مردم در این حوزه می‌تواند داشته باشد، مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است و پژوهش‌های مختلفی در داخل و خارج کشور در این زمینه انجام یافته

جامعه محلی حق استفاده، مدیریت یا مالکیت میراث فرهنگی را به دست می‌آورد و مشارکت، سازوکار پایداری ایجاد می‌کند که می‌تواند به توانمندسازی اجتماعی و اقتصادی مناطق شهری کمک کند (Iaione et al., 2022). این رویکرد مشارکتی، باتوجه به پیچیدگی‌های ذاتی میراث فرهنگی و تنوع ارزش‌های مرتبط با آن (Zuvela et al., 2023)، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر در مدیریت و حفاظت اثربخش این منابع ارزشمند است؛ بنابراین، طراحی نظام‌مند سازوکارهای مشارکتی در حکمرانی میراث فرهنگی، برای تحقق حفاظت پایدار چندلایه لازم است که هم‌زمان پایداری کالبدی آثار و اصالت معنایی مرتبط با هویت جوامع محلی را حفظ کند.

این پژوهش در پی یافتن پاسخ به این سؤال است که مدل حکمرانی مشارکتی مناسب برای حفاظت بناها و بافت‌های تاریخی ایران چیست. براین اساس هدف تحقیق حاضر، ارائه مدل حکمرانی مشارکتی کارآمد است که بتواند با جلب مشارکت فعال و آگاهانه مردم در زمینه حفاظت جامع و پایدار بناها و بافت‌های تاریخی به مدیریت اثربخش میراث فرهنگی کمک کند؛ از این رو با بهره‌گیری از روش داده‌بنیاد و تحلیل مصاحبه‌های عمیق با متخصصان و مدیران این حوزه، مدلی جامع از حکمرانی مشارکتی طراحی شده است که در آن با تأکید بر مشارکت فعال ذی‌نفعان و ارائه راهکارهای عملی برای حفاظت جامع از میراث فرهنگی، زمینه تحقق توسعه پایدار با محوریت ارزش‌های میراثی فراهم می‌شود.

پیشینه پژوهش

در ارتباط با بررسی مفاهیم حکمرانی مشارکتی به‌طور عمومی پژوهش‌هایی انجام شده که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود:

میرباقری و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «طراحی الگوی مفهومی حکمرانی مشارکتی در ایران» با استفاده از رویکرد داده‌بنیاد، مدل مفهومی متناسب با حکمرانی مشارکتی در ایران را با تمرکز بر افزایش مشارکت جامعه در فرایندهای

¹ Fischer

² Vivier & Sanchez-Betancourt

مشارکت‌های دولتی و خصوصی در حفاظت و مرمت چهار مورد از بناهای تاریخی را در شهرهای مختلف ایران بررسی کردند. این مقاله انگیزه‌های هر دو بخش را برای مشارکت شناسایی می‌کند و راهکارهایی را برای همکاری مؤثر پیشنهاد می‌کند. خادم‌زاده و همکاران (۱۴۰۳) در مقاله «تدوین چارچوب کاربست مشارکت اجتماعی در حفاظت و توسعه یکپارچه میراث شهری» اصول و ملاحظات کاربست مشارکت اجتماعی را در حفاظت و توسعه یکپارچه میراث شهری بررسی و چارچوبی برای این منظور ارائه کردند. براساس نتایج این مطالعه، اصولی مانند یکپارچه‌سازی میراث در راستای توسعه، بازتعریف مشترک از مفهوم میراث و ارزش‌های آن، ارتقای نظارت عمومی بر حفاظت میراث، و پیوند جامعه محلی و میراث از اصول اساسی مشارکت اجتماعی در حفاظت میراث شهری هستند. همچنین تعادل بخشی در ابعاد توسعه، برقراری پایداری اجتماعی، تضمین عدالت و برابری در توسعه اجتماعی و تغییر نگرش و سبک زندگی در مسیر پایداری به‌عنوان اصول اساسی مشارکت اجتماعی در توسعه پایدار میراث شهری معرفی شده‌اند. هراس و همکاران^۱ (2019) در مقاله‌ای با عنوان «ارزش‌های میراث: به سمت یک رویکرد مدیریت جامع و مشارکتی» با استفاده از رویکرد «کنش‌ورزی اجتماعی»^۲ که ترکیبی از روش‌های مختلف برای حمایت از فرایندهای اجتماعی از پایین به بالا است، ارزش‌های میراث را در دو محله سنتی شهر کوئنکا در اکوادور شناسایی کردند. نتایج این تحقیق نشان داد که شناسایی ارزش‌های میراث از دیدگاه‌های چندرشته‌ای و چندعاملی^۳، بینش جامع‌تری از ارزش‌های موجود ارائه می‌دهد.

حکمرانی مشارکتی به‌عنوان رویکردی نوین در مدیریت منابع و حفاظت از میراث فرهنگی، به‌ویژه بناها و بافت‌های تاریخی در سال‌های اخیر توجه پژوهشگران را به خود جلب کرده است. سوکا و همکاران^۴ (2021) در مقاله‌ای با عنوان

است. حناچی و پورسراجیان (۱۳۹۳) در کتاب *احیای بافت شهری تاریخی با رویکرد مشارکت به موضوع احیای مشارکتی بافت شهری تاریخی پرداخته و فرایند اجرایی احیای مشارکتی در مقیاس محله را با توجه به ابعاد مختلف کالبدی، اقتصادی و اجتماعی ارائه کرده‌اند که در آن طرفین مشارکت به‌ویژه مردم در تمام مراحل فرایند شامل شناخت، طراحی، اجرا و ارزیابی حضور دارند. همچنین به نکات ضروری در مدیریت این فرایند مانند جامع بودن طرح احیا و ایجاد مدیریت یکپارچه با یکدست کردن سیاست‌ها و همکاری بین نهادها پرداخته‌اند. شالبافیان و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های مؤثر در افزایش مشارکت اجتماعی جامعه میزبان در حفاظت از میراث جهانی یونسکو» عوامل اثرگذار بر مشارکت جامعه میزبان را در حفاظت از میراث جهانی استان یزد بررسی کردند. نتایج پژوهش نشان داد که ادراک، علاقه، دانش جامعه محلی آگاه از فرایند مشارکت و نیز فرصت‌های ارائه‌شده از سوی مدیران برای مشارکت در حفاظت از میراث جهانی بر تمامی سطوح مشارکت (اجباری، القاشده و خودجوش) تأثیر مستقیم و معناداری دارند. همچنین، میزان این تأثیر بر مشارکت خودجوش بیشتر از سایر سطوح مشارکت بود. احمدی و آفتابی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی جایگاه مشارکت اجتماعی در فرایند سیاست‌گذاری حفاظتی و مدیریتی شهرهای میراث جهانی» که با هدف بررسی میزان اثربخشی دستورالعمل‌های منشورهای بین‌المللی در ارتقای سطح مشارکت اجتماعی در حفاظت انجام شد، فرایند سیاست‌گذاری حفاظتی و مدیریتی را در هشت شهر میراث جهانی ارزیابی کردند. نتایج نشان داد که نقش فعال جوامع محلی در فرایند حفاظت و مدیریت شهرهای میراث جهانی ضروری است و اجرای آن مستلزم پیروی از دستورالعمل‌های ارائه‌شده توسط سازمان‌های جهانی است. زرنیدیان و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهشی با عنوان «مشارکت عمومی و خصوصی در بناهای تاریخی شهری: رویکرد مطالعه موردی» تجارب*

¹ Heras et al.

² Socio-praxis

³ Multi-actor

⁴ Sokka et al.

مشارکت عمومی-مدنی کمترین میزان بازنمایی را در ادبیات دارد که نشان‌دهنده نیاز به تحقیقات بیشتر در این زمینه است. براساس تحلیل این مقاله مشارکت عمومی-خصوصی-جامعه به‌عنوان رویکردی جامع‌تر در حکمرانی میراث فرهنگی عمل می‌کند؛ زیرا با ترکیب سه بازیگر کلیدی، دولت، بخش خصوصی و جامعه محلی، تعادلی بین اهداف اقتصادی، حفاظت پایدار و عدالت اجتماعی ایجاد می‌کند.

باتوجه به موارد بیان‌شده، ادبیات موضوع بر اهمیت حکمرانی مشارکتی به‌عنوان رویکردی مؤثر برای حفاظت از میراث تأکید می‌کند؛ با این حال در تحقیقات انجام‌شده، رویکرد حفاظت جامع که هم‌زمان ابعاد فیزیکی و معنایی میراث فرهنگی را در نظر داشته باشد، مورد توجه و تأکید کافی قرار نگرفته است؛ به‌علاوه مطالعات جامع درباره حکمرانی مشارکتی در راستای حفاظت بناها و بافت‌های تاریخی ایران صورت نپذیرفته است و الگویی وجود ندارد که بتواند دید منسجمی به این موضوع باتوجه به ابعاد گسترده و بعضاً ناشناخته آن ایجاد کند؛ از این رو تحقیق حاضر در نظر دارد تا با استفاده از رویکرد برخاسته از زمینه، مدلی را برای پیاده‌سازی حکمرانی مشارکتی براساس شرایط موجود ایران در زمینه حفاظت آثار تاریخی پیشنهاد کند که بتواند به پیشبرد اهداف مشارکتی و حفاظت جامع ارزش‌های فیزیکی و معنایی میراث فرهنگی کمک کند. به‌طور کلی نوآوری این پژوهش در ارائه مدلی یکپارچه برای حکمرانی مشارکتی است که ضمن توجه به پیچیدگی‌های حفاظت میراث فرهنگی، راهکارهای عملی برای مواجهه با چالش‌های موجود ارائه می‌دهد. این مدل با تأکید بر مشارکت فعال ذی‌نفعان و توجه هم‌زمان به ابعاد مختلف حفاظت می‌تواند چارچوب مناسبی برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در این حوزه باشد.

در حوزه‌های مختلف دیگر نیز، مدل‌های حکمرانی مشارکتی با رویکردهای متنوعی ارائه شده‌اند. اسدالهی و همکاران (۱۴۰۳) در زمینه محیط‌زیست مدلی پیشنهاد کردند که بر مشارکت عمومی و اقتصادی تأکید دارد. این مدل شامل

«حکمرانی میراث فرهنگی: به‌سوی رویکردهای مشارکتی» انواع حکمرانی میراث فرهنگی و نقش مشارکت شهروندان را در آنها تحلیل کردند. نتایج پژوهش موجب شناسایی چهار نوع حکمرانی مشارکتی میراث فرهنگی شد. همچنین این مطالعه بر اهمیت مشارکت شهروندان در فرایندهای تصمیم‌گیری تأکید کرده و به چالش‌ها و فرصت‌های موجود در پیاده‌سازی روش‌های مشارکتی در حکمرانی میراث فرهنگی اشاره می‌کند. اییون و همکاران^۱ (2022) در مقاله خود با عنوان «حکمرانی مشارکتی فرهنگ و میراث فرهنگی: بینش‌های سیاسی، حقوقی و اقتصادی از ایتالیا» حکمرانی مشارکتی میراث فرهنگی^۲ و پیاده‌سازی آن را در ایتالیا بررسی کردند و یک مدل حکمرانی چندعاملی مبتنی بر منابع مشترک ارائه دادند و استدلال کردند که این مدل به بهترین وجه از طریق مشارکت عمومی-خصوصی-جامعه^۳ با استفاده از ابزارهای قانونی متنوع تحقق می‌یابد. مقاله با استفاده از روش کیفی و مطالعه موردی چهار پروژه در ایتالیا، نحوه عملیاتی شدن این مدل را بررسی می‌کند. نتایج نشان می‌دهد که رویکرد مبتنی بر منابع مشترک می‌تواند موجب ایجاد مدلی پایدار و فراگیر از حاکمیت شود که با نیازهای محلی سازگار است. ویژگی‌های اصلی مدل ارائه‌شده شامل مشارکت چندعاملی، استفاده از ابزارهای حقوقی متنوع و تمرکز بر پایداری و شمول است. ژوولا و همکاران^۴ (2023) نیز در مقاله‌ای با عنوان «مشارکت در حکمرانی و مدیریت میراث فرهنگی: مطالعه مروری بر مشارکت‌های عمومی-مدنی، عمومی-خصوصی و عمومی-خصوصی-جامعه» مزایا و معایب انواع مشارکت را در حکمرانی و مدیریت میراث فرهنگی بررسی و ارزیابی کردند. نتایج نشان می‌دهد که مشارکت‌های عمومی-مدنی و عمومی-خصوصی-جامعه مزایا و معایب مشابهی دارند، درحالی‌که مشارکت عمومی-خصوصی بیشتر به اهداف عمل‌گرایانه معطوف است.

¹ Iaione et al.

² Participatory Governance of Cultural Heritage (PGCH)

³ Public Private Community Partnership (PPCP)

⁴ Žuvela et al.

محور توسعه هستند؛ در واقع مردم نه تنها در ابعاد گوناگون توسعه ذی‌نفع هستند، بلکه به‌عنوان واسطه توسعه نیز نقش دارند (علیخانی و همکاران، ۱۳۹۸).

مفهوم مشارکت اجتماعی در برنامه‌ریزی و توسعه شهری، نخستین بار در اواخر قرن نوزدهم میلادی توسط پاتریک گدس^۱ در انگلستان مطرح شد و در آن زمان، مورد توجه چندانی قرار نگرفت. در سال ۱۹۶۹، شری آرنستاین^۲ با ارائه دسته‌بندی سطوح مشارکت، گامی مهم در این زمینه برداشت. به‌طور هم‌زمان، آرتور اسکفینگتون^۳ گزارشی با عنوان «مردم و برنامه‌ریزی» برای دولت انگلستان تهیه کرد که در آن تأکید شد برنامه‌ریزی باید خواست مردم را منعکس کند و این امر تنها از طریق مشارکت فعال آنها ممکن است (ضرابی و فریدطهرانی، ۱۳۸۸: ۴۰). پس از این زمان نظریه‌های متعددی درباره مشارکت اجتماعی و سطوح مختلف آن شکل گرفته است.

در پژوهش حبیبی و سعیدی رضوانی (۱۳۸۴) برای متمایز ساختن انواع مشارکت، معیارهایی از جنبه‌های فکری، برنامه‌ریزی و مدیریتی آن تعریف شده است. این معیارها شامل نیت اصلی برنامه‌ریزان، نگاه به مشارکت، پشتوانه فکری، دامنه مشارکت، نظرخواهی از شهروندان، جریان اطلاعات، حق اعتراض به طرح و نظارت شهروندان می‌شوند که بر این مبنا سه نوع مشارکت شامل مشارکت شعاری، مشارکت محدود و مشارکت واقعی شناسایی شده است: در مشارکت غیرفعال یا شعاری، مشارکت فقط در اجرای طرح صورت می‌گیرد؛ به طوری که نظرسنجی انجام نمی‌شود و شهروندان حق اعتراض و نظارت بر طرح را نخواهند داشت؛ مشارکت محدود که مشارکت در برنامه‌ریزی است و در آن دو امکان نظرسنجی و اعتراض فراهم می‌شود؛ اما نظارت بر طرح وجود ندارد و مشارکت واقعی یا تسهیم در قدرت زمانی است که مشارکت اجتماعی مردم علاوه بر موارد فوق، در هدف‌گذاری و تصمیم‌گیری نیز وجود داشته باشد و در آن

نهاد تنظیم‌گر، رهبری تسهیلگر و فرایند مشارکت است که هدف آن کاهش آلاینده‌ها و تقویت فرهنگ زیست‌محیطی است. از سوی دیگر، حسونند و طولایی‌نژاد (۱۴۰۲) در حوزه حکمرانی زیست‌محیطی روستایی مدلی ارائه کردند که بر مشارکت مستقیم شهروندان در حفاظت از محیط‌زیست روستایی تمرکز دارد. این مدل شامل شناسایی معضلات، مسیرهای بهبود و پیامدهای مشارکت است و هدف آن دستیابی به توسعه پایدار روستایی است. در حوزه آموزش عالی نیز، احمدی و همکاران (۱۴۰۱) مدلی چهار مرحله‌ای برای اجرا و تحقق حکمرانی مشارکتی ارائه کردند که شامل مراحل آگاهی و آگاه‌سازی، ارزیابی، بهبود، و مراقبت و نگهداری است. این مدل بر مشارکت فعال ذی‌نفعان از جمله مدیران، اعضای هیئت‌علمی و دانشجویان تأکید دارد و هدف آن افزایش کارایی و اثربخشی تصمیمات در مؤسسات آموزش عالی است. هر سه مدل نشان‌دهنده اهمیت مشارکت ذی‌نفعان و رویکردهای اقتصادی-اجتماعی در حکمرانی مشارکتی هستند.

چارچوب مفهومی

مشارکت اجتماعی

مشارکت، درگیری ذهنی و عاطفی اشخاص در موقعیت‌های گروهی است که آنان را برمی‌انگیزد تا برای دستیابی به اهداف گروهی، یکدیگر را یاری کنند و در مسئولیت کار شریک شوند (الوانی و همکاران، ۱۳۹۱)؛ به‌علاوه مشارکت شامل ابعاد متفاوت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی می‌شود. مشارکت اجتماعی یکی از جنبه‌های نظم اجتماعی است که کنش‌ها و رفتارهای اعضای جامعه را سازمان‌دهی می‌کند (اسدپور و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۰). همچنین مشارکت اجتماعی به فعالیت‌های داوطلبانه‌ای اشاره دارد که در آن اعضای جامعه در امور مربوط به محله، شهر و روستا مشارکت می‌کنند و به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم در شکل‌دهی زندگی اجتماعی خود تأثیر می‌گذارند (شاطری و همکاران، ۱۴۰۰: ۹۶). در واقع اصل مشارکت از پذیرش این موضوع نتیجه می‌شود که مردم

¹ Patrick Geddes

² Sherry Arnstein

³ Arthur Skeffington

ذی‌نفع‌محور که عمدتاً در قالب سازمان‌های نوین جامعه مدنی انجام می‌شود (Fischer, 2006).

بررسی ادبیات حوزه حکمرانی نشان می‌دهد که رویکردهای مشابه حکمرانی مشارکتی وجود دارد که در آنها به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بر مفهوم مشارکت تأکید می‌شود؛ از جمله: حکمرانی همکارانه^۱، حکمرانی شبکه‌ای^۲، حکمرانی چندسطحی^۳ (میرباقری و عبدی، ۱۴۰۱). دو مفهوم حکمرانی مشارکتی و حکمرانی همکارانه بیشتر به‌جای یکدیگر به‌کار می‌روند؛ اما دارای تفاوت‌های ظریفی هستند که تبیین آنها برای درک صحیح رویکرد این پژوهش ضروری است. حکمرانی مشارکتی، رویکردی مردم‌محور دارد و بر مشارکت مستقیم و فعال شهروندان و جوامع محلی در فرایند تصمیم‌گیری تأکید دارد. هدف اصلی آن، تعمیق مشارکت شهروندان در فرایندهای تصمیم‌گیری و افزایش پاسخ‌گویی نهادهای دولتی از طریق توانمندسازی شهروندان و بازتوزیع قدرت سیاسی است. در این رویکرد، شهروندان نه تنها به‌عنوان رأی‌دهنده یا ناظر، بلکه به‌عنوان کنشگرانی فعال در فرایندهای مشورتی و تصمیم‌گیری تلقی می‌شوند (Fischer, 2012). در این میان، حکمرانی همکارانه بر همکاری و تعامل بین بازیگران مختلف (اعم از دولتی، خصوصی و جامعه مدنی) برای حل مسائل عمومی تمرکز دارد (Emerson et al., 2012). اگرچه مشارکت شهروندان در حکمرانی همکارانه نیز می‌تواند وجود داشته باشد، محور اصلی آن، ایجاد فرایندهای تصمیم‌گیری مشترک و توافق جمعی بین ذی‌نفعان مختلف است؛ به‌عبارت‌دیگر، در حکمرانی همکارانه، تأکید بر هم‌افزایی و ترکیب منابع و تخصص‌های مختلف برای دستیابی به اهداف مشترک است (Ansell & Gash, 2008). حکمرانی همکارانه می‌تواند به‌صورت گردهم‌آوردن ذی‌نفعان مختلف در یک انجمن مشترک به‌منظور تصمیم‌گیری جمعی تعریف شود که نتایج و پیامدهای قابل‌قبول برای همه آنها دارد (واعظی و قیصرانی، ۱۳۹۸). در

سازوکارهای نظرخواهی از شهروندان، اعتراض و نظارت بر طرح‌ها پیش‌بینی می‌شود (اقتصادی، ۱۳۹۲).

حکمرانی مشارکتی

مفهوم حکمرانی ریشه در تاریخ تمدن بشری دارد و مفهومی جدید نیست. این اصطلاح از واژه‌های یونانی «Kybernetes» و «Kybernan» مشتق شده و به معانی هدایت‌کردن یا راهنمایی‌کردن و همچنین حفظ انسجام امور است. در واقع، مفهوم حکمرانی به پاسخ‌گو بودن در هر دو حیطه سیاست‌گذاری و اجرا اشاره دارد (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۴). حکمرانی عمومی نظامی از قوانین، مقررات، احکام قضایی و اقدامات است که تولید و ارائه خدمات عمومی را محدود، مجاز یا تسهیل می‌کند و همچنین فرایند تصمیم‌گیری جمعی در گروه‌ها یا سازمان‌های تصمیم‌گیرنده را هدایت می‌کند (Emerson & Nabatchi, 2015). حکمرانی بر فرایند تأکید می‌کند و تصمیمات در آن براساس تعاملات پیچیده میان بازیگران متعدد با اولویت‌های متفاوت اتخاذ می‌شود (کارگرسامانی و همکاران، ۱۳۹۴).

حکمرانی مشارکتی یک نوع یا زیرمجموعه از نظریه حکمرانی است که بر مشارکت دموکراتیک، به‌ویژه از طریق شیوه‌های مشورتی تأکید می‌کند (Fischer, 2012). اساس حکمرانی مشارکتی، حمایت و ترویج مشارکت مستقیم شهروندان در فرایندهای تصمیم‌گیری عمومی است (Sokka et al., 2021). حکمرانی مشارکتی می‌تواند به‌عنوان راهبردی مؤثر برای ایجاد توافقی جامع‌تر، پذیرفتنی‌تر و پایدارتر بین نهادهای حکومتی و جامعه مدنی در نظر گرفته شود (میرباقری و همکاران، ۱۴۰۱). در بررسی توسعه و گسترش رویکردهای مشارکتی در حکمرانی، دو تغییر عمده مطرح شده است: الف) گذار از فعالیت‌های متمرکز بر دولت به سمت گسترش سازمان‌های جامعه مدنی که خدمات ارائه می‌دهند و از توسعه اقتصادی و اجتماعی حمایت می‌کنند؛ ب) تغییر از فعالیت‌های زیر سلطه حرفه‌ای‌ها به سمت اقدامات بیشتر شهروندمحور یا

¹ Collaborative Governance

² Network Governance

³ Multi-level Governance

تاریخی و فرهنگی فراتر از جنبه‌های فیزیکی و کالبدی مورد توجه قرار گرفت. به طوری که مباحث مطرح شده در منشورها و اسناد ایکوموس^۱، از جمله سند نارآ^۲ (1994)، منشور بورا^۳ (1999) و سایر اسناد ایکوموس (ICOMOS, 2008a; 2008b; 2010; 2011; 2017) به ورود مفاهیم جدید به حوزه حفاظت کمک کردند و بر موضوع توسعه اجتماعی و فرهنگی، احترام به ارزش‌ها و معانی و حفاظت از آنها تأکید شد.

باین حال، حفاظت از آثار تاریخی-فرهنگی بیشتر از طریق روش‌های مداخله‌ای انجام می‌شود که عمده تمرکز آن بر جنبه‌های فیزیکی است (فلاحت و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۶). با توجه به اهمیت ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی این آثار، حفاظت صرفاً فیزیکی نمی‌تواند پاسخ‌گوی اهداف حفاظت باشد؛ از این رو، ضروری است که حفاظت به‌طور جامع و با رویکردی میان‌رشته‌ای صورت گیرد و روش‌هایی به کار گرفته شود که ارزش‌ها و معانی این آثار را حفظ کرده و حیات آنها را تضمین کند (ابیزاده و قدیم‌زاده، ۱۴۰۲). به این منظور نیاز به مشارکت دادن مردم در امور مربوط به حفاظت وجود خواهد داشت.

حکمرانی مشارکتی و حفاظت جامع میراث فرهنگی

تا اواخر قرن بیستم، بیشتر پژوهشگران و نظریه‌پردازان در عرصه میراث فرهنگی معتقد بودند که تشخیص و تعریف میراث، وابسته به نظر کارشناسان آموزش دیده است؛ اما از اوایل قرن بیست و یکم بر مشارکت مردم در تمامی مراحل فرایند مدیریت میراث فرهنگی تأکید شد (پورسراجیان و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۸). بر مبنای تحقیقات انجام شده، ساختاردهی گروه‌های مردم محلی و قرارداد دادن آنها به‌عنوان «کارشناسان بومی»^۴ اهمیت زیادی در فرایند حفاظت دارد (Heras et al., 2019)؛ از این رو، سیاست‌های مدیریتی در نظر دارند تا مردم را به‌عنوان بخشی از تصمیم‌گیرندگان اصلی در ارزیابی

بیشتر مواقع این گروه‌های همکار به رهبری دولت مدیریت می‌شوند (Ansell & Gash, 2008).

شایان ذکر است که حکمرانی مشارکتی با سایر رویکردهای حکمرانی، نظیر حکمرانی شبکه‌ای و حکمرانی چندسطحی نیز تفاوت‌هایی دارد. حکمرانی شبکه‌ای بر ایجاد و مدیریت شبکه‌های همکاری بین سازمان‌های مختلف دولتی، خصوصی و جامعه مدنی تمرکز دارد (Klijin & Koppenjan, 2016)؛ در حالی که حکمرانی مشارکتی، مشارکت مستقیم و فعال شهروندان در فرایند تصمیم‌گیری را در اولویت قرار می‌دهد (Fung, 2006). حکمرانی چندسطحی بر هماهنگی بین سطوح مختلف دولت (محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی) تأکید دارد (Hooghe & Marks, 2003)؛ اما حکمرانی مشارکتی بر مشارکت شهروندان در تمام سطوح دولت تأکید می‌کند؛ بنابراین، با وجود اینکه هر یک از این رویکردها مزایای خاص خود را دارند، حکمرانی مشارکتی با تأکید بر مشارکت مستقیم شهروندان در فرایند تصمیم‌گیری می‌تواند به افزایش اثربخشی و پایداری سیاست‌ها و برنامه‌ها در حفاظت از میراث فرهنگی کمک کند.

حفاظت جامع میراث فرهنگی

ارزش‌های مرتبط با میراث فرهنگی را می‌توان در دو وجه عمده شامل ارزش‌های ملموس (کالبدی) و ناملموس (معنایی) دسته‌بندی کرد؛ در همین راستا حفاظت جامع و پایدار به معنای یکپارچه‌سازی ابعاد مختلف میراث فرهنگی، شامل جنبه‌های ملموس و ناملموس و در نظر گرفتن تمامی ابعاد آن، از جمله ارزش‌های تاریخی، اجتماعی، اقتصادی و معنوی است. این رویکرد، بر اهمیت ارتباط و تأثیر متقابل بین این ابعاد و ضرورت حفظ آنها به‌صورت یکپارچه تأکید دارد. به‌طور کلی، رویکرد حفاظت جامع شامل حفظ ساختارهای فیزیکی، ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی می‌شود و به دنبال ایجاد تعادل بین نیازهای معاصر و حفظ هویت تاریخی است.

از دهه‌های پایانی قرن بیستم، مفهوم حفاظت از آثار

¹ ICOMOS (International Council of Monuments and Sites)

² The NARA document on authenticity

³ The Burra Charter

⁴ living experts

پژوهش، مدیران و متخصصان در حوزه‌های حفاظت بناها و بافت‌های تاریخی و بازآفرینی فضاها شهری در ادارات میراث فرهنگی، شورای شهر و شهرداری‌ها و اعضای هیئت‌علمی دارای سابقه فعالیت و همکاری با این ادارات در شهرهای تبریز و ارومیه بودند. انتخاب متخصصان به‌عنوان جامعه آماری اصلی این پژوهش به دلیل ماهیت تخصصی و پیچیده موضوع حکمرانی در حفاظت از بناها و بافت‌های تاریخی بود. این گروه به دلیل تجربه عملی و دانش نظری در زمینه مدیریت میراث فرهنگی، آشنایی با چالش‌های قانونی و اجرایی و درک جامع از شرایط اجتماعی-اقتصادی مؤثر بر حفاظت بناها و بافت‌های تاریخی می‌توانستند اطلاعات غنی و عمیقی را در اختیار پژوهشگران قرار دهند. همچنین، تخصص این افراد در تعامل بین نهادهای مختلف (دولتی، خصوصی و مردمی) امکان شناسایی دقیق‌تر ویژگی‌های حکمرانی مشارکتی را فراهم می‌ساخت. مشارکت‌کنندگان به روش نمونه‌گیری هدفمند و با استفاده از تکنیک گلوله برفی انتخاب شدند و مصاحبه‌ها تا مرحله اشباع نظری داده‌ها ادامه یافت. در این پژوهش، اشباع نظری در مصاحبه شماره ۲۴ حاصل شد؛ اما برای اطمینان از کفایت داده‌ها، دو مصاحبه دیگر نیز انجام گرفت که داده‌های جدیدی به مفاهیم استخراج‌شده اضافه نکرد و براین اساس جمع‌آوری داده‌ها پس از ۲۶ مصاحبه به پایان رسید. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در جدول ۱ ارائه شده است.

ارزش‌های محیط تاریخی و همچنین برنامه‌ریزی برای تغییرات لازم به‌منظور حفاظت و بازآفرینی این مکان‌ها دخالت دهند (Simakole et al. 2019).

حکمرانی میراث فرهنگی می‌تواند به چهار نوع تقسیم شود: حکومتی^۱، شرکتی^۲، خدمات‌محور^۳ و هم‌آفرینی^۴. مدل‌های حکمرانی حکومتی و شرکتی، با وجود ثبات، انعطاف‌پذیری کمی در برابر تغییرات دارند و مشارکت شهروندان در آنها محدود است. در مقابل، مدل‌های مبتنی بر خدمات و به‌ویژه مدل هم‌آفرینی با پذیرش تعاریف ترکیبی از میراث فرهنگی و افزایش مشارکت شهروندان پتانسیل بیشتری برای ایجاد حاکمیتی پایدار و انعطاف‌پذیر دارند (Sokka et al., 2021). حکمرانی مشارکتی به‌عنوان رویکردی نوین در مدیریت میراث فرهنگی، به‌ویژه در زمینه حفاظت از بناها و بافت‌های تاریخی، به ایجاد سیستم همکاری بین دولت، جامعه و بخش خصوصی می‌پردازد و هدف آن جلب مشارکت فعال تمامی ذی‌نفعان برای حفاظت و احیای آثار فرهنگی و تاریخی است. با مشارکت جوامع محلی در فرایندهای تصمیم‌گیری، ذی‌نفعان می‌توانند چارچوب‌های پایدارتر و فراگیرتری برای مدیریت میراث فرهنگی ایجاد کنند. تحقق مفهوم حکمرانی مشارکتی میراث فرهنگی، نیازمند شرایطی خاص برای ارتقای توسعه پایدار محلی عادلانه‌تر و فراگیرتر است که از جمله این شرایط می‌توان به اقدام جمعی در سطح محلی و بازنمایی حقوق استفاده، مدیریت و مالکیت جوامع محلی اشاره کرد (Iaione et al., 2022).

روش پژوهش

روش پژوهش به لحاظ هدف، کاربردی و از نظر ماهیت، کیفی است. ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته بود که بین ۳۰ تا ۱۲۰ دقیقه انجام گرفت. جامعه آماری این

¹ Governmental

² Corporatist

³ Service-led

⁴ Co-creative

جدول ۱- مشخصات مشارکت‌کنندگان

Table 1- Participants' specifications

محل کار	تعداد	سن					مقطع تحصیلی	
		۳۰-۴۰	۴۱-۵۰	۵۱-۶۰	> ۶۱	کارشناسی	کارشناسی ارشد	دکتری
میراث فرهنگی	۸	-	۳	۲	۳	-	۷	۱
شورای شهر و شهرداری	۱۴	۳	۷	۴	-	۲	۷	۵
دانشگاه (اعضای هیئت علمی)	۴	-	۳	۱	-	-	-	۴
مجموع	۲۶	۳	۱۳	۷	۳	۲	۱۴	۱۰

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی جمع‌آوری شده، از روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد با رهیافت استراوس و کوربین^۱ (۱۹۹۰) استفاده شد. این روش، مبتنی بر تحلیل مستمر داده‌ها و شامل سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی است. در مرحله اول مصاحبه‌ها به متن تبدیل شدند و با خواندن دقیق متون، کدگذاری باز انجام شد. در مرحله کدگذاری محوری ضمن ویرایش کدهای اولیه با دسته‌بندی و ترکیب کدهای مشابه و مرتبط، ساخت مقوله‌های فرعی صورت گرفت و در مرحله کدگذاری انتخابی با ترکیب مقوله‌های فرعی مرتبط، مقوله‌های اصلی به دست آمد. در انتها مدل پارادایمی تحقیق با تحلیل‌های صورت گرفته ساخته و ارائه شد. فرایند کدگذاری انجام شده به شرح زیر است:

کدگذاری باز: پس از تبدیل مصاحبه‌ها به متن، با خوانش خط‌به‌خط داده‌ها مفاهیم اولیه استخراج شد. در این مرحله تعداد ۷۹۰ کد اولیه از متن مصاحبه‌ها استخراج شد؛ برای نمونه مقوله فرعی «چالش‌های فیزیکی و کالبدی» که زیرمجموعه مقوله اصلی «چالش‌های چندوجهی در حفاظت میراث فرهنگی» است، از ۸ کد اولیه مربوط به مصاحبه‌های زیر حاصل شده است:

کدهای «تخریب و آسیب به بناها» و «تهدیدات و آسیب‌های فیزیکی» از این جملات که «این تاریخ ماست. این ساختمون، ساختمون دیروزی

نیست که شما می‌ایید اونجا به راحتی خرابش می‌کنی» (مصاحبه ۲)، «اونجا رو با خاک یکسان کردن و دوباره ساختن. اصلاً اثر تاریخی این طوری نیست که اثر رو کلاً از بین ببری، دوباره مثل قبل بسازی. این طوری نیاز نیست انجام بگیره. خود بنا روح داره» (مصاحبه ۱۸)، همچنین این جمله که

«ممکنه یه نفر از اونجا رد شه در چهارشنبه سوری هم یه ترقه‌ای داخلش پرتاب بکنه» (مصاحبه ۲)

و

«بعضی بناهای تاریخی باتوجه به اینکه بعد از فوت صاحب ملک به وراث می‌رسه و بعد دوباره به اون یکی وراث می‌رسه و به همین ترتیب تعداد ورثه‌ها زیاد میشن. تو این موارد مردم و اون صاحبین ملک بیشتر می‌خوان از دست این ملک یه جوری راحت بشن یا به فروش برسونن که باتوجه به اینکه این بناها دیگه کاربری‌های قدیمی رو ندارن (اکثرشون)، تنهاترین موردی که به ذهنشون می‌رسه اینه که یا اینجا رو تخریب کنن یا به سمت تخریب بیرن» (مصاحبه ۱۸)

به دست آمدند. کدهای «آسیب‌دیدگی ناشی از عوامل طبیعی مانند زلزله» و «کم‌توجهی به مقاوم‌سازی بافت‌های تاریخی» از این جمله که

«الآن یه زلزله اتفاق بیفته، ما مقاوم‌سازی نکردیم گفتیم همون‌جور باید باشه. آگه ما اجازه تغییرات خاصی برای اینکه مقاوم‌تشن رو کمک بکنه، ندیم به اینها تسهیلات ندیم، حمایت نکنیم، خب با یک زلزله کلی آسیب می‌بینن» (مصاحبه ۲)

¹ Strauss & Corbin

و جمله

«باوجود اینکه بناهای تاریخیمون در معرض آسیب‌های ناشی از حوادث طبیعی مانند زلزله هستند، متأسفانه به اندازه کافی به مقاوم‌سازی‌شون توجه نمی‌شه» (مصاحبه ۵)

استخراج شدند.

کد «ناهماهنگی ساخت‌وسازهای جدید با هویت بافت

تاریخی» از جملات

«مثلاً برای تقویت بافت‌های تاریخی کاربری‌های جدید رو تزریق می‌کنن. اینا روحشون یکی نیست، شکلش یکیه؛ اما روحشون یکی نیست» (مصاحبه ۲)، «در بافت‌های تاریخی ساخت‌وسازهایی رو می‌بینیم که هیچ تناسبی با هویت اصلی محله ندارن» (مصاحبه ۵)، «به اندازه ارزش اون دانه واجد ارزش ما باید فضای پیرامونی‌اش رو بتونیم در نظر بگیریم؛ یعنی تنها خود دانه نیست... براساس ارزش اون دانه تاریخی ما بیایم بگیریم برای یک شعاعی، پیرامون این بنا اگر تجدید بنا شده، باید بالاخره مالکیتش توجه بشه، تملک بشه و به سمت تغییر نما یا تغییر ارتفاع هدایت بشه که اون دانه ارزشش رو نگه داره» (مصاحبه ۱۰)، «مثلاً این بنا که الان مرمت شده دقیقاً پشت اون یه ساختمانی درست شده، یه ساختمان جدیدالاحداث که اون حریم بنا رو به هم زده» (مصاحبه ۱۸) و یا «الآن درست جنوب این بنای تاریخی، یه ساختمان هفت طبقه است، مثل میخ بالا رفته» (مصاحبه ۱۹)

به دست آمدند.

کد «ناکارآمدی زیرساخت‌های موجود» از جمله «مشکل اینه که توی مناطق تاریخی، زیرساخت‌ها با نیازهای امروزی مردم همخوانی نداره» و جمله «کاستی‌ها و نارسائی‌هایی که در زیرساخت شهری این محوطه‌ها و بافت‌ها وجود داره، به‌رحال اهالی رو وادار می‌کنه که از اونجا برن و باعث می‌شه بافت اجتماعی اونجا از هم بپاشه و بعد از اون هم بافت کالبدی در معرض تخریب قرار می‌گیره» (مصاحبه ۴)

استخراج شد.

کد «چالش‌های دسترسی و حمل‌ونقل» نیز از جمله «مثلاً بخواهید فقط این مسیرگشایی رو انجام بدید که دسترسی به اون مکانی که شما می‌خواهید راحت‌تر صورت بگیره، اختلافات پیش میاد» (مصاحبه ۲)

و جمله

«در این بافت‌ها مشکل ترافیکی داریم. سیستم

حمل‌ونقل عمومی این مناطق باید تقویت بشه تا این

مشکل کاهش پیدا کنه» (مصاحبه ۴)

به دست آمد.

کد «فرسودگی کالبدی و نیاز به معاصرسازی» نیز از جمله‌های «یکی از چالش‌های اساسی ما، عدم معاصرسازی فضاهای بافت‌های تاریخی هست که باعث فرسودگی و تخریب بافت‌ها و بناها می‌شه» و «باید به معاصرسازی و برطرف کردن نیازهای اولیه و مهم اهالی توجه بشه» (مصاحبه ۴)

استخراج شد.

کدگذاری محوری: در این مرحله، کدهای مشابه و مرتبط

با یکدیگر مقایسه، ادغام و دسته‌بندی شدند و مقوله‌های فرعی شکل گرفت؛ برای مثال، «کدهای تخریب و آسیب به بناها»، «آسیب‌دیدگی ناشی از عوامل طبیعی مانند زلزله»، «تهدیدات و آسیب‌های فیزیکی»، «ناهماهنگی ساخت‌وسازهای جدید با هویت بافت تاریخی»، «کم‌توجهی به مقاوم‌سازی بافت‌های تاریخی»، «ناکارآمدی زیرساخت‌های موجود»، «چالش‌های دسترسی و حمل‌ونقل»، «فرسودگی کالبدی و نیاز به معاصرسازی» در قالب مقوله فرعی «چالش‌های فیزیکی و کالبدی» دسته‌بندی شدند؛ درنهایت، ۷۹۰ کد اولیه در قالب ۱۲۴ مقوله فرعی دسته‌بندی شدند.

کدگذاری انتخابی: در این مرحله نیز، با بررسی ارتباط

بین مقوله‌های فرعی و ادغام آنها، ۲۶ مقوله اصلی استخراج شد؛ برای نمونه، ۱۰ مقوله فرعی شامل چالش‌های شناسایی شده در حوزه‌های مختلف در قالب مقوله اصلی «چالش‌های چندوجهی در حفاظت میراث فرهنگی» دسته‌بندی شد. سپس ۲۶ مقوله اصلی در پنج بخش شرایط علی (۴ مقوله)، شرایط زمینه‌ای (۵ مقوله)، شرایط مداخله‌گر (۵ مقوله)، راهبردها (۷ مقوله) و پیامدها (۵ مقوله) دسته‌بندی شدند و مدل پارادایمی پژوهش شکل گرفت.

شایان ذکر است که به دلیل طولانی‌بودن بیشتر مصاحبه‌ها و تعداد زیاد کدها و مفاهیم اولیه به‌دست‌آمده، ارائه آنها در مقاله امکان‌پذیر نبود و کدهای محوری و انتخابی (مقوله‌های فرعی و اصلی) حاصل از آنها بیان شده است.

بین کدگذاری‌ها بیش از ۸۰ درصد بود که نشان‌دهنده پایایی مناسب فرایند تحلیل داده‌ها است (Miles & Huberman, 1994; Creswell & Poth, 2018). قابلیت تأیید پژوهش از طریق مستندسازی دقیق تمامی مراحل تحقیق تضمین شد تا اطمینان حاصل شود که یافته‌ها منعکس‌کننده دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان است و نه سوگیری‌های پژوهشگران؛ در این راستا، از روش ممیزی خارجی نیز استفاده شد که طی آن دو متخصص مستقل در حوزه پژوهش‌های کیفی، فرایند گردآوری و تحلیل داده‌ها را بازبینی و ارزیابی کردند. ثبت و نگهداری کامل تمامی مراحل تحقیق شامل فایل‌های ضبط‌شده مصاحبه‌ها، متون پیاده‌سازی‌شده، کدگذاری‌ها، یادداشت‌های میدانی و مستندات مربوط به تصمیم‌گیری‌ها در طول فرایند تحلیل به صورت مجزا و سازمان‌یافته انجام شد. این مستندسازی دقیق به تقویت قابلیت اطمینان و تأییدپذیری پژوهش کمک شایانی کرد.

یافته‌های پژوهش شرایط علی

براساس تحلیل کیفی داده‌های پژوهش درخصوص شرایط علی حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع از میراث فرهنگی، چهار مقوله اصلی و بیست‌وسه مقوله فرعی استخراج شد (جدول ۲). این مقوله‌ها، عوامل بنیادین و ریشه‌ای ضرورت‌بخش به حکمرانی مشارکتی را تبیین می‌کنند. مقوله اصلی نخست، «ارزش‌های ذاتی و ضرورت حفاظت جامع میراث فرهنگی» در قالب چهار مقوله فرعی ماهیت چندبعدی، ارزش‌های هویتی، ضرورت حفاظت پایدار و اهمیت تداوم میراث را تبیین می‌کند؛ مقوله اصلی دوم با عنوان «ظرفیت‌ها و آسیب‌های کالبدی-هویتی میراث فرهنگی»، مشتمل بر چهار مقوله فرعی به واکاوی وضعیت فیزیکی، ظرفیت‌ها، نیازها و تهدیدهای موجود اختصاص یافته است؛ مقوله اصلی سوم، «چالش‌های چندوجهی در حفاظت میراث فرهنگی» دربرگیرنده ده مقوله فرعی است که طیف گسترده‌ای از چالش‌های فیزیکی، اقتصادی، مدیریتی، مشارکتی، تخصصی،

برای اطمینان از اعتبار و اعتمادپذیری یافته‌های پژوهش، چهار معیار پیشنهادی لینکلن و گوبا^۱ (1985) استفاده شد که شامل قابلیت اعتبار^۲، قابلیت انتقال^۳، قابلیت اطمینان^۴ و قابلیت تأیید^۵ است.

در راستای تأمین قابلیت اعتبار پژوهش، چندین روش به کارگرفته شد: نخست، از طریق بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان^۶، نتایج به‌دست‌آمده در مراحل کدگذاری و مقوله‌های شناسایی‌شده در اختیار سه نفر از مشارکت‌کنندگان قرار گرفت و براساس بازخوردهای دریافتی، اصلاحاتی در مقوله‌بندی و مدل اعمال شد؛ دوم، درگیری طولانی‌مدت^۷ پژوهشگران با موضوع مطالعه به مدت یک سال، امکان درک عمیق زمینه مطالعه‌شده را فراهم آورد؛ سوم، مثلث‌سازی داده‌ها^۸ از طریق گردآوری اطلاعات از طیف متنوعی از متخصصان شامل اعضای هیئت‌علمی، مدیران میراث فرهنگی، اعضای شورای شهر و شهرداری‌ها به بررسی موضوع از زوایای مختلف کمک کرد.

قابلیت انتقال پژوهش از طریق ارائه توصیف‌های غنی و دقیق از بستر پژوهش، ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان و جزئیات فرایند نمونه‌گیری و تحلیل داده‌ها تأمین شد. این توصیفات مفصل، زمینه قضاوت خوانندگان درباره قابلیت کاربرد یافته‌ها در سایر موقعیت‌ها و بافت‌ها را فراهم می‌سازد. برای سنجش قابلیت اطمینان یا پایایی پژوهش، دو روش مکمل استفاده شد. در روش بازآزمون، پنج مصاحبه (معادل تقریباً ۲۰ درصد از کل مصاحبه‌ها) با فاصله زمانی سه هفته مجدداً کدگذاری شدند که میزان توافق به ۸۵ درصد رسید. همچنین، برای ارزیابی توافق بین کدگذارها، دو کدگذار مستقل آشنا با روش و موضوع پژوهش، پنج مصاحبه انتخاب‌شده را به‌طور جداگانه کدگذاری کردند. میزان توافق

¹ Lincoln & Guba

² Credibility

³ Transferability

⁴ Dependability

⁵ Confirmability

⁶ Member checking

⁷ Prolonged engagement

⁸ Data triangulation

کالبدی-هویتی و الزامات حفاظتی است.

چالش‌های چندوجهی در حفاظت میراث فرهنگی:

چالش‌های چندوجهی در حفاظت میراث فرهنگی به‌عنوان پدیده‌ای پیچیده و چندبُعدی شناسایی شده است که طیف گسترده‌ای از موانع را در برمی‌گیرد. متن مصاحبه‌ها بیانگر این است که فرسودگی فیزیکی و ناپایداری کالبدی همراه با کمبود منابع مالی و عدم توجیه اقتصادی در بهره‌برداری از بناهای تاریخی از چالش‌های اساسی در این حوزه محسوب می‌شوند. ضعف در ساختارهای مدیریتی و فقدان مشارکت مؤثر ذی‌نفعان در کنار محدودیت‌های تخصصی و فنی از موارد دیگر درخور توجه است. تعارضات بین نیازهای توسعه شهری و الزامات حفاظتی همراه با مسائل عملکردی و کاربردی، چالش‌های جدی در مسیر حفاظت پایدار ایجاد کرده‌اند. چالش‌های شناختی و کمبود آگاهی و درک عمومی از ارزش‌های میراث فرهنگی نیز مانع جدی در مسیر مشارکت فعال جامعه در حفاظت مؤثر محسوب می‌شود. عدم توجه به حفاظت از میراث فرهنگی در چارچوب برنامه جامع توسعه پایدار شهری و محدودیت‌های موجود در تحقق اصول پایداری شهری از دیگر چالش‌های اساسی است که نیازمند توجه ویژه است. همچنین تضاد میان نیازهای توسعه شهری و ضرورت حفاظت از میراث فرهنگی به همراه دغدغه‌های پایداری شهری، پیچیدگی خاصی به این موضوع بخشیده است؛ به‌گونه‌ای که یکپارچه‌سازی این ابعاد متنوع در قالب یک مدل حکمرانی مشارکتی را ضروری ساخته است.

رویکردهای چندوجهی در حفاظت میراث فرهنگی:

براساس دیدگاه مصاحبه‌شوندگان رویکردهای چندوجهی در حفاظت میراث فرهنگی به‌عنوان یکی از مقوله‌های محوری، جنبه‌های متنوعی از نگرش‌ها و اقدامات حفاظتی را در برمی‌گیرد. رویکردهای تخصصی و فنی با تمرکز بر دانش فنی عمیق، جنبه‌های تکنیکی و علمی حفاظت، زیربنای اقدامات اجرایی را تشکیل می‌دهند. رویکردهای مدیریتی و حاکمیتی بر سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کلان تأکید دارند؛ درحالی‌که

قانونی، عملکردی، شناختی و پایداری شهری را پوشش می‌دهد؛ مقوله اصلی چهارم با عنوان «رویکردهای چندوجهی در حفاظت میراث فرهنگی» در پنج مقوله فرعی رویکردهای متنوع تخصصی، مدیریتی، مشارکتی، تحولی و فرهنگی را در حوزه حفاظت از میراث فرهنگی تبیین می‌کند. براینده یافته‌های پژوهش، مبین پیچیدگی و چندوجهی بودن مقوله حفاظت از میراث فرهنگی است که مستلزم اتخاذ رویکردی جامع و یکپارچه در عرصه حکمرانی مشارکتی است.

ارزش‌های ذاتی و ضرورت حفاظت جامع میراث

فرهنگی: حفاظت جامع از میراث فرهنگی از ماهیت چندبُعدی و پیچیده‌ای برخوردار است که نیازمند درک عمیق ارزش‌های ذاتی و هویتی نهفته در آن است که نقش مؤثری در حفظ، تداوم و انتقال این ارزش‌ها به نسل‌های آینده ایفا می‌کند و ضامن بقای فرهنگی جامعه است. براساس نظرات مصاحبه‌شوندگان، رویکرد حفاظت پایدار از این میراث مستلزم شناخت و درک جامع ابعاد مختلف آن اعم از کالبدی و معنایی است که از طریق مشارکت فعال ذی‌نفعان و نهادهای مرتبط امکان‌پذیر می‌شود. همچنین حفاظت جامع از میراث فرهنگی علاوه بر حفظ ارزش‌های ذاتی باید در راستای احیای پایدار و تداوم حیات این میراث ارزشمند برای نسل‌های آینده باشد.

ظرفیت‌ها و آسیب‌های کالبدی-هویتی میراث فرهنگی:

فیزیکی و کالبدی آثار با چالش‌های متعددی مواجه است که نیازمند توجه جدی است. همچنین دارایی‌ها و ظرفیت‌های میراثی موجود در این بناها و بافت‌ها پتانسیل‌های ارزشمندی را برای توسعه و بهره‌برداری پایدار فراهم می‌آورد. نیازها و الزامات حفاظتی شناسایی شده حاکی از ضرورت اتخاذ رویکردهای جامع و یکپارچه در راستای صیانت از این میراث ارزشمند است؛ درحالی‌که آسیب‌شناسی صورت‌گرفته، تهدیدهای متعددی را در حوزه‌های مختلف کالبدی، عملکردی و هویتی نمایان می‌سازد که می‌تواند موجودیت و اصالت این میراث را به مخاطره اندازد. یافته‌ها بیانگر آن است که حفاظت مؤثر از این میراث مستلزم اتخاذ رویکردی مشارکتی در جامعه با در نظر گرفتن تمامی ابعاد

رویکردهای مشارکتی و اجتماعی باتوجه‌به تعلق میراث به همگان بر نقش جامعه محلی و ذی‌نفعان در تصمیم‌گیری‌ها تمرکز می‌کنند و درنهایت رویکردهای تحولی و اصلاحی به دنبال بهبود و ارتقای روش‌های حفاظتی هستند. رویکردهای فرهنگی و ارزشی نیز بر اهمیت حفظ ارزش‌های معنوی و هویتی آثار تأکید دارند.

جدول ۲- شرایط علی حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع از بناها و بافت‌های تاریخی

Table 2- Causal conditions of participatory governance in comprehensive conservation of historical buildings and urban Fabric

نوع مقوله	مقولات اصلی	مقولات فرعی	کدهای مصاحبه
ارزش‌های ذاتی و ضرورت حفاظت جامع میراث فرهنگی	ارزش‌های ذاتی و میراث فرهنگی	ماهیت و ارزش‌های چندبعدی میراث فرهنگی	۴، ۵، ۷، ۸، ۱۱، ۱۳، ۱۸، ۲۲
	ضرورت حفاظت جامع میراث فرهنگی	ارزش‌های ذاتی و هویتی	۷، ۸، ۱۶، ۱۹، ۲۱، ۲۵
		ضرورت حفاظت و احیای پایدار انتقال و تداوم میراث	۱، ۲، ۹، ۱۱، ۱۳، ۱۴، ۱۶، ۱۸، ۱۹، ۲۱، ۲۴، ۳، ۱۴، ۱۷، ۱۹
ظرفیت‌ها و آسیب‌های کالبدی-هویتی میراث فرهنگی	ظرفیت‌ها و آسیب‌های کالبدی-هویتی میراث فرهنگی	وضعیت فیزیکی و کالبدی	۶، ۱۲، ۱۳، ۱۸، ۲۵، ۲۶
		دارایی‌ها و ظرفیت‌های میراثی	۱۰، ۱۸، ۲۵، ۲۶
		نیازها و الزامات حفاظتی	۱۴، ۱۵، ۱۷، ۲۶
		آسیب‌شناسی و تهدیدها	۱، ۵، ۸، ۱۱، ۱۲، ۲۶
چالش‌های چندوجهی در حفاظت میراث فرهنگی	چالش‌های فیزیکی و کالبدی	چالش‌های فیزیکی و کالبدی	۲، ۴، ۵، ۸، ۱۰، ۱۹، ۲۶
	چالش‌های مالی و اقتصادی	چالش‌های مالی و اقتصادی	۱، ۲، ۴، ۵، ۶، ۷، ۹، ۱۳، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۱، ۲۲، ۲۶
	چالش‌های چندوجهی در حفاظت میراث فرهنگی	چالش‌های مدیریتی و ساختاری	۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۸، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۹، ۲۰، ۲۲
		چالش‌های مشارکتی و اجتماعی	۳، ۴، ۵، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۳، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۱، ۲۲، ۲۴، ۲۶
		چالش‌های تخصصی و فنی	۴، ۵، ۷، ۹، ۱۳، ۱۶، ۱۸، ۲۱
		چالش‌های قانونی و حقوقی	۱، ۳، ۵، ۱۲، ۱۹
		چالش‌های عملکردی و کاربردی	۸، ۹، ۱۸
		چالش‌های شناختی و آگاهی	۲، ۴، ۲۳
		چالش‌های تعارضات بنیادین توسعه و حفاظت	۱۷، ۱۹، ۲۲
		چالش‌های پایداری شهری	۱۷، ۱۸، ۱۹
رویکردهای چندوجهی در حفاظت میراث فرهنگی	رویکردهای تخصصی و فنی	رویکردهای تخصصی و فنی	۱، ۴، ۹، ۱۴، ۱۵، ۲۰
	رویکردهای چندوجهی در حفاظت میراث فرهنگی	رویکردها و سیاست‌های مدیریتی و حاکمیتی	۲، ۳، ۴، ۷، ۸، ۱۳، ۱۵، ۱۸، ۲۰، ۲۱، ۲۴، ۲۵
		رویکردهای مشارکتی و اجتماعی	۳، ۵، ۱۰، ۱۱، ۲۰، ۲۳
		رویکردهای فرهنگی و ارزشی	۳، ۵، ۱۱، ۲۳
		رویکردهای تحولی و اصلاحی و رویکرد حفاظتی جامع	۲، ۳، ۸، ۱۱، ۱۶، ۱۹، ۲۰

شرایط علی

مشارکتی در حفاظت از بناها و بافت‌های تاریخی مشتمل بر پنج مقوله اصلی و بیست‌وچهار مقوله فرعی است (جدول ۳).

شرایط زمینه‌ای
باتوجه‌به تحلیل یافته‌های پژوهش، شرایط زمینه‌ای حکمرانی

در بافت‌های تاریخی: بافت‌های تاریخی با چالش‌های متعدد اجتماعی-فرهنگی مواجه هستند؛ به طوری که ترک تدریجی ساکنان اصیل و قدیمی سبب تغییرات هویتی و جمعیتی شده است. براساس نظرات مصاحبه‌شوندگان مسائل اقتصادی، اجتماعی و معیشتی ساکنان این محدوده‌ها نیز چالش‌های جدی ایجاد کرده است. در واقع عدم توانایی مالی ساکنان در نگهداری و مرمت بناهای تاریخی و فقدان سرمایه‌گذاری در این بافت‌ها، روند فرسودگی را تشدید کرده است. چالش‌های حقوقی مانند مالکیت‌های متعدد و ابهامات قانونی نیز مزید بر علت شده است. همچنین نیازهای توسعه‌ای و ضرورت انطباق با شرایط زندگی معاصر، تعارضاتی را با اصول حفاظت ایجاد کرده است. برقراری تعادل بین حفظ ارزش‌های تاریخی و پاسخ‌گویی به نیازهای امروزی ساکنان و جامعه محلی، چالشی اساسی در مدیریت بافت‌های تاریخی است.

بستر فرهنگی-هویتی حاکم بر میراث تاریخی: بستر فرهنگی-هویتی میراث تاریخی بر پایه ارزش‌های ذاتی و هویتی بناها و بافت‌های تاریخی استوار است که در گذر زمان به‌مثابه نمادهای فرهنگی و تاریخی جامعه تبلور یافته‌اند؛ در این راستا، زمینه‌های اجتماعی-فرهنگی و حافظه جمعی ساکنان، موجب شکل‌گیری حس تعلق مکانی عمیق در میان شهروندان شده است. نظرات مصاحبه‌شوندگان بیانگر این است که مراسم و آیین‌های محلی در بافت‌های تاریخی به‌عنوان عامل انسجام‌بخش اجتماعی عمل کرده و احساس مالکیت معنوی به میراث را در ساکنان تقویت می‌کند. حضور مستمر آیین‌ها و سنن به‌عنوان عناصر زنده و پویا می‌تواند نقش بسزایی در استمرار حیات اجتماعی و فرهنگی این مناطق داشته باشد. تنوع و غنای فرهنگی موجود در بافت‌های تاریخی نیز، در تعامل با زمینه تاریخی-کالبدی منحصربه‌فرد هر منطقه، بستر مناسبی را برای مشارکت ذی‌نفعان فراهم می‌آورد.

نظام حقوقی-مالکیتی ذی‌نفعان در حفاظت از میراث فرهنگی: ساختار مالکیتی بناها و بافت‌های تاریخی با چالش‌های متعدد حقوقی و مالی مواجه است که این امر، مسیر حفاظت را با پیچیدگی‌های خاصی روبه‌رو ساخته است. با توجه به نظرات مصاحبه‌شوندگان این پیچیدگی‌ها عمدتاً

این شرایط زمینه‌ای، بستر و محیطی را تبیین می‌کند که حکمرانی مشارکتی در آن تکوین می‌یابد؛ در این راستا، مقوله اصلی «بسترهای نهادی-مدیریتی و پویایی‌های اجتماعی» با شش مقوله فرعی اهمیت ساختارها، تعاملات نهادی و مشارکت اجتماعی را تشریح می‌کند. مقوله اصلی «بسترهای چالش‌برانگیز اجتماعی-اقتصادی و توسعه‌ای» با چهار مقوله فرعی به تبیین مسائل و چالش‌های موجود در بافت‌های تاریخی اختصاص یافته است. همچنین، مقوله «بستر فرهنگی-هویتی» با شش مقوله فرعی، ابعاد فرهنگی و هویتی میراث تاریخی را واکاوی می‌کند؛ علاوه‌براین، مقوله «نظام حقوقی-مالکیتی ذی‌نفعان» با چهار مقوله فرعی بر ساختار مالکیتی و چالش‌های حقوقی-مالی، نقش آفرینی، حقوق و منافع ذی‌نفعان تأکید دارد؛ درنهایت، مقوله «ظرفیت‌های توسعه پایدار اقتصادی-گردشگری» با چهار مقوله فرعی، پتانسیل‌های اقتصادی و گردشگری میراث فرهنگی را تشریح می‌کند.

بسترهای نهادی-مدیریتی و پویایی‌های اجتماعی: شرایط زمینه‌ای حکمرانی مشارکتی در حفاظت از بناها و بافت‌های تاریخی، متشکل از بسترهای نهادی-مدیریتی و پویایی‌های اجتماعی است که به‌عنوان زمینه‌ساز این نظام حکمرانی عمل می‌کند. تحلیل متن مصاحبه‌ها حاکی از این است که ساختارهای نهادی موجود در سطوح مختلف مدیریتی و نحوه تعاملات بین‌سازمانی، چارچوب اصلی شکل‌گیری این نظام را تشکیل می‌دهند. حضور و مشارکت فعال ذی‌نفعان مختلف و وجود زیرساخت‌های مشارکتی مناسب از دیگر عوامل اساسی است به گونه‌ای که بدون ایجاد بسترهای مناسب برای مشارکت واقعی مردم و سازمان‌های مردم‌نهاد، هر نوع برنامه حفاظتی محکوم به شکست است. نکته درخور توجه در این میان، پویایی‌های اجتماعی و مدیریتی است که با تأکید بر تغییرات اجتماعی و نیاز به رویکردهای جدید ضرورت تحول در نقش دولت و مردم را آشکار می‌سازد. همه این عوامل در کنار یکدیگر، بستر لازم برای شکل‌گیری و تداوم حکمرانی مشارکتی در حفاظت از میراث فرهنگی را فراهم می‌آورند.

بسترهای چالش‌برانگیز اجتماعی-اقتصادی و توسعه‌ای

بیشتر نمود پیدا کرده است.

ظرفیت‌های توسعه پایدار اقتصادی-گردشگری میراث

فرهنگی: این مقوله بیانگر پتانسیل‌های نهفته در میراث فرهنگی برای توسعه اقتصادی و گردشگری پایدار است که از طریق جذب سرمایه‌گذاری و ایجاد زیرساخت‌های مناسب گردشگری محقق می‌شود. وجود کسب‌وکارهای محلی در این بافت‌ها نیز نقش مهمی در پایداری اقتصادی دارد. مدیریت و برنامه‌ریزی صحیح گردشگری نیز عامل اصلی در بهره‌برداری پایدار از این ظرفیت‌هاست.

ناشی از تعدد مالکان، وراث متعدد، مالکیت‌های مشاع، اختلافات ملکی و عدم شفافیت در اسناد مالکیت است. چارچوب قانونی و ساختاری موجود در حوزه حفاظت از میراث فرهنگی به دلیل عدم انطباق با شرایط و نیازهای امروز نتوانسته است بستر مناسبی برای مشارکت ذی‌نفعان فراهم آورد. کم‌توجهی به حقوق و منافع متنوع ذی‌نفعان و عدم به رسمیت شناختن آنها در فرایند تصمیم‌گیری موجب کاهش انگیزه مشارکت مؤثر گروه‌های ذی‌نفع و نقش‌آفرینی آنان براساس مسئولیت‌هایشان شده است و اقدام برای حفاظت را با موانع روبه‌رو می‌کند. این مسئله به‌ویژه درباره مالکان خصوصی و ساکنان بافت‌های تاریخی و جامعه محلی که نقش اساسی در حفاظت از میراث فرهنگی دارند،

جدول ۳- شرایط زمینه‌ای حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع از بناها و بافت‌های تاریخی

Table 3- Contextual conditions of participatory governance in comprehensive conservation of historical buildings and urban fabric

نوع مقوله	مقولات اصلی	مقولات فرعی	کدهای مصاحبه
بسترهای نهادی-مدیریتی و پویایی‌های اجتماعی		ساختارهای نهادی و سطوح مدیریتی	۲۳، ۱۸، ۱۶، ۱۵، ۱۰، ۵
		ساختار نهادی و حکمرانی	۲۶، ۱۶، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۲
بسترهای چالش‌برانگیز اجتماعی-اقتصادی و توسعه‌ای در بافت‌های تاریخی		نقش‌های نهادی و تعاملات بین سازمانی	۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۹، ۵، ۲
		مشارکت اجتماعی ذی‌نفعان	۲۶، ۲۱، ۱۸، ۱۷، ۱۵
بسترهای فرهنگی-هویتی		سازوکارها و زیرساخت‌های مشارکتی	۱۸، ۱۶، ۵، ۱
		پویایی‌های اجتماعی و مدیریتی	۱۷، ۱۴، ۶، ۴، ۲، ۱
حاکم بر میراث تاریخی		چالش‌های اجتماعی-فرهنگی، تغییرات هویتی و جمعیتی	۲۰، ۱۳، ۱۲، ۸، ۷، ۶، ۲
		مسائل اقتصادی، اجتماعی، طبقاتی و معیشتی	۱۹، ۱۶، ۹
نظام حقوقی-مالکیتی ذی‌نفعان در حفاظت از میراث فرهنگی		چالش‌های حقوقی	۲۳، ۱۵، ۳
		نیازهای توسعه‌ای	۱۷، ۳
ظرفیت‌های توسعه پایدار اقتصادی-گردشگری میراث فرهنگی		ارزش‌های ذاتی و هویتی	۲۶، ۱۸، ۱۷، ۱۴، ۶، ۴، ۲
		بسترهای اجتماعی-فرهنگی	۸
ظرفیت‌های توسعه پایدار اقتصادی-گردشگری میراث فرهنگی		حافظه جمعی و تعلق مکانی	۱۷
		تنوع و غنای فرهنگی	۲۲، ۱۹
ظرفیت‌های توسعه پایدار اقتصادی-گردشگری میراث فرهنگی		زمینه تاریخی-کالبدی	۲۴، ۲۳
		آیین‌ها و سنن محلی	۲۶، ۴
ظرفیت‌های توسعه پایدار اقتصادی-گردشگری میراث فرهنگی		ساختار مالکیتی و چالش‌های حقوقی-مالی	۲۶، ۱۷، ۱۰، ۹، ۷
		چارچوب قانونی و ساختاری	۱۹، ۳، ۱، ۴، ۵، ۶، ۷، ۱۲، ۱۹
ظرفیت‌های توسعه پایدار اقتصادی-گردشگری میراث فرهنگی		نقش‌آفرینی و مسئولیت‌های ذی‌نفعان	۲۶
		حقوق و منافع ذی‌نفعان	۲۴، ۱۹، ۱۴
ظرفیت‌های توسعه پایدار اقتصادی-گردشگری میراث فرهنگی		پتانسیل‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری	۲۳، ۴
		زیرساخت‌های توسعه گردشگری	۲۵، ۱۹
ظرفیت‌های توسعه پایدار اقتصادی-گردشگری میراث فرهنگی		کسب‌وکارهای محلی	۱۰، ۹
		مدیریت و برنامه‌ریزی گردشگری	۲۱
			۱۱، ۱۰

شرایط مداخله‌گر

تحلیل داده‌های پژوهش به شناسایی پنج مقوله اصلی و هجده مقوله فرعی به‌عنوان شرایط مداخله‌گر در حکمرانی مشارکتی و حفاظت از بناها و بافت‌های تاریخی منتهی شد (جدول ۴). این شرایط مداخله‌گر به‌عنوان عوامل تسهیل‌کننده یا محدودکننده در فرایند حکمرانی مشارکتی عمل می‌کنند. مقوله اصلی نخست، «تعارض سنت و مدرنیته در حفاظت و توسعه شهری» است که چهار مقوله فرعی را در برمی‌گیرد: تعارضات ارزشی-کارکردی، عوامل فراملی، الزامات زندگی معاصر و دگرگونی‌های اجتماعی-فرهنگی؛ مقوله اصلی دوم، «عوامل تسهیل‌گر و بازدارنده در ساختارهای حقوقی و قانونی» با چهار مقوله فرعی شناسایی شد که عبارت‌اند از: ساختار نظام حقوقی، مدیریت یکپارچه، انطباق‌پذیری قوانین و چارچوب‌های تنظیم‌گر؛ مقوله اصلی سوم، «مشارکت اجتماعی و آگاهی عمومی در حفاظت میراث فرهنگی» است که سه مقوله فرعی آگاهی‌بخشی، همکاری‌های بین‌بخشی و تسهیلگری مشارکت را شامل می‌شود؛ مقوله اصلی چهارم به «تعارض منافع و اولویت‌های ذی‌نفعان» با چهار مقوله فرعی اختصاص یافته است: درنهایت، مقوله اصلی پنجم، «موانع اعتمادسازی و شفافیت» با سه مقوله فرعی شناسایی شد که شامل شکاف اعتماد نهادی-اجتماعی، موانع شفافیت سازمانی و پیشینه منفی تعاملی است.

تعارض سنت و مدرنیته در حفاظت و توسعه شهری:

تعارض سنت و مدرنیته در حفاظت و توسعه شهری به‌عنوان یکی از چالش‌های اساسی در حکمرانی مشارکتی بناها و بافت‌های تاریخی، در سطوح مختلف ارزشی و کارکردی نمود پیدا می‌کند. از نظر مصاحبه‌شوندگان چالشی جدی در تطبیق نیازهای زندگی معاصر با اصول حفاظت از میراث تاریخی مشاهده می‌شود که دگرگونی‌های اجتماعی-فرهنگی و الزامات زندگی معاصر، فشار مضاعفی را بر ساختار سنتی بافت‌های تاریخی وارد می‌کند. عوامل فراملی و بین‌المللی نیز، بر پیچیدگی این تعارض می‌افزایند. این در حالی است که تحولات فناورانه و تغییرات سریع شیوه‌های زندگی شهری، چالش‌های جدیدی را در زمینه حفظ اصالت و یکپارچگی بافت‌های تاریخی ایجاد کرده است. همچنین، تغییر الگوهای

رفتاری و نیازهای جدید ساکنان بافت‌های تاریخی، بازنگری در رویکردهای سنتی حفاظت را دوچندان می‌کند.

عوامل تسهیل‌گر و بازدارنده در ساختارهای حقوقی و

قانونی: ساختارهای حقوقی و قانونی به‌عنوان عوامل تسهیل‌گر و بازدارنده در حکمرانی مشارکتی حفاظت از میراث تاریخی نقشی دوگانه ایفا می‌کنند. نظام حقوقی و قانونی موجود با چالش‌های ساختاری مواجه است. متن مصاحبه‌ها حاکی از این است که قوانین فعلی به‌صورت جزیره‌ای عمل می‌کنند و بیشتر فاقد یکپارچگی لازم برای حفاظت جامع از میراث تاریخی هستند. عدم وجود نظام مدیریت و نظارت یکپارچه نیز به‌عنوان چالشی اساسی مطرح شده است؛ به‌گونه‌ای که تعدد نهادهای تصمیم‌گیر و موازی‌کاری‌ها عملاً روند حفاظت را با مشکل مواجه کرده است. انطباق‌پذیری قوانین با شرایط بومی از دیگر مسائل درخور توجه است، به‌صورتی که قوانین موجود بیشتر با واقعیت‌های محلی همخوانی ندارد. در این میان، چارچوب‌های قانونی و تنظیم‌گری و قوانین جدید با رویکردی تسهیل‌گرانه و براساس تجربیات موفق داخلی، ضمن حفظ اصالت‌ها، مشارکت ذی‌نفعان و جامعه محلی را تسهیل می‌کند و زمینه مشارکت اجتماعی حداکثری را فراهم می‌آورد.

مشارکت اجتماعی و آگاهی عمومی در حفاظت میراث

فرهنگی: مشارکت اجتماعی و آگاهی عمومی در حفاظت میراث فرهنگی به‌عنوان یکی از شرایط مداخله‌گر در حکمرانی مشارکتی شناسایی شده است. آگاهی‌بخشی و آموزش در این زمینه نقش اساسی ایفا می‌کند. از نظر مصاحبه‌شوندگان بدون آموزش و آگاهی‌بخشی مناسب به جامعه نمی‌توان انتظار مشارکت مؤثر در حفاظت از میراث فرهنگی را داشت. مردم باید ارزش این میراث را درک کنند تا برای حفظ آن تلاش کنند. همکاری‌های بین‌بخشی و نهادی نیز از عوامل تأثیرگذار است. وقتی نهادهای مختلف از شهرداری گرفته تا میراث فرهنگی، ادارات راه و شهرسازی و سازمان‌های مردم‌نهاد با هم هماهنگ عمل می‌کنند، روند حفاظت تسهیل می‌شود. انگیزش و تسهیلگری مشارکت نیز عامل مهم دیگری است؛ به‌گونه‌ای که سازوکارهای تشویقی و حمایتی برای مالکان بناهای تاریخی و تسهیل فرایندهای

متفاوت گروه‌های ذی‌نفع و فقدان سازوکارهای مناسب برای مشارکت اجتماعی آنها در فرایند تصمیم‌گیری، عملاً امکان دستیابی به توافق جمعی را از بین می‌برد.

موانع اعتمادسازی و شفافیت: شکاف عمیق اعتماد و ارتباط

بین نهادهای متولی و جامعه مانعی جدی در مسیر همکاری‌های مؤثر محسوب می‌شود. از نظر مصاحبه‌شوندگان عدم تعامل سازنده بین دستگاه‌های مسئول و مردم، جلب مشارکت مردمی و اجتماعی در حفاظت از بناهای تاریخی را با چالش‌های زیادی مواجه کرده است. موانع شفافیت سازمانی از دیگر عوامل تأثیرگذار است. عدم شفافیت در تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات سازمانی، ضمن خدشه‌دار کردن اعتماد عمومی مانع از شکل‌گیری مشارکت واقعی می‌شود. همچنین پیشینه منفی تعاملی بین نهادهای متولی و ذی‌نفعان، سایه سنگینی بر روند همکاری‌ها افکنده است. تجربیات ناموفق گذشته در تعامل با سازمان‌های مسئول باعث شده تا امروز مالکان تمایل چندانی به مشارکت در طرح‌های حفاظتی نداشته باشند.

مشارکت مردمی به حفظ این آثار کمک شایانی می‌کند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که توجه به مشارکت اجتماعی و آگاهی عمومی از طریق آموزش، همکاری نهادی و تسهیلگری می‌تواند به‌عنوان عامل مداخله‌گر مؤثر در موفقیت مدل عمل کند.

تعارض منافع و تضاد اولویت‌های ذی‌نفعان: تعارضات

نهادی و سازمانی بین دستگاه‌های متولی، چالش‌های جدی را در مدیریت یکپارچه شهری و میراثی ایجاد کرده است. باتوجه به نظرات مصاحبه‌شوندگان زمانی که هر سازمان منافع سازمانی خود را در اولویت قرار می‌دهد، نمی‌توان انتظار داشت که حفاظت از میراث تاریخی به‌درستی صورت گیرد. تقابل منافع عمومی و خصوصی نیز به‌عنوان چالشی اساسی مطرح است. بعضاً مالکان خصوصی بناهای تاریخی به دنبال حداکثرسازی منافع اقتصادی خود هستند؛ درحالی‌که حفظ این میراث، مطالبه و منفعت عمومی جامعه است. موانع مشارکت ذی‌نفعان و تعارض نیازهای آنها نیز به پیچیدگی این شرایط افزوده است. عدم توجه به نیازها و خواسته‌های

جدول ۴- شرایط مداخله‌گر حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع از بناها و بافت‌های تاریخی

Table 4- Intervening conditions of participatory governance in comprehensive conservation of historical buildings and urban fabric

نوع مقوله	مقولات اصلی	مقولات فرعی	کدهای مصاحبه
تعارض سنت و مدرنیته در حفاظت و توسعه شهری	تعارضات سنت و مدرنیته، تعارضات ارزشی و کارکردی	عوامل فراملی و بین‌المللی	۱۴
		الزامات زندگی معاصر	۹
عوامل تسهیلگر و بازدارنده در ساختارهای حقوقی و قانونی	ساختار نظام حقوقی و قانونی	دگرگونی‌های اجتماعی-فرهنگی	۳
		ساختار نظام حقوقی و قانونی	۱۸
عوامل تسهیلگر و بازدارنده در ساختارهای حقوقی و قانونی	نظام مدیریت و نظارت یکپارچه	انطباق‌پذیری قوانین با شرایط بومی	۱۹، ۱۷، ۱۴، ۸، ۴، ۳، ۱
		چارچوب‌های قانونی و تنظیم‌گری (اصلاحی و تسهیلگری)	۲۶، ۱۷، ۱۴، ۳، ۱۰، ۱۲
مشارکت اجتماعی و آگاهی عمومی در حفاظت میراث فرهنگی	آگاهی‌بخشی و آموزش	همکاری‌های بین‌بخشی و نهادی	۲۱، ۱۲، ۳، ۱
		انگیزش و تسهیلگری مشارکت	۱۶، ۱۴، ۷، ۶، ۲، ۱
تعارض منافع و تضاد اولویت‌های ذی‌نفعان	تعارض منافع نهادی و سازمانی	تعارض منافع عمومی و خصوصی و اولویت‌های ذی‌نفعان	۲۵، ۲۰، ۱۹، ۱۸
		چالش‌های مدیریت یکپارچه شهری و میراثی	۱۸، ۱۵، ۷، ۶، ۵، ۳
موانع اعتمادسازی و شفافیت	شکاف اعتماد و ارتباط نهادی-اجتماعی	موانع مشارکت ذی‌نفعان و تعارض نیازها	۲۳، ۱۵، ۱۰
		موانع شفافیت سازمانی	۱۹، ۱۸، ۳
پیشینه منفی تعاملی	موانع شفافیت سازمانی	پیشینه منفی تعاملی	۱۹، ۱۸، ۱۷، ۹، ۷، ۱
		پیشینه منفی تعاملی	۱۹، ۱۸، ۱۷
			۲۲، ۱۳، ۴
			۲۴، ۱۹، ۱۶، ۱۲، ۱
			۱۰، ۶، ۱
			۱۶، ۱

راهبردها

از روش‌های متناسب محلی از دیگر راهکارهای مؤثر در دستیابی به نتایج مطلوب شناخته شده‌اند. بر مبنای نظر مصاحبه‌شوندگان، موفق‌ترین پروژه‌های حفاظتی مواردی هستند که با درک عمیق از بافت محلی و مشارکت جامعه محلی اجرا شده‌اند. این رویکرد دانش‌محور با تلفیق دانش نظری و تجربی بستر لازم برای حفاظت پایدار از میراث فرهنگی را فراهم می‌آورد. در واقع، مدیریت دانش‌محور در حفاظت میراث فرهنگی به‌مثابه پلی میان گذشته و آینده عمل می‌کند که با تکیه بر مطالعات جامع و بهره‌گیری از تجربیات موفق، مسیر حفاظت اصولی و پایدار را هموار می‌سازد.

توانمندسازی و ارتقای مشارکت‌پذیری نظام‌مند جامعه محلی

محلی: این راهبرد از طریق سازوکارهای نهادی و ساختاری منسجم و برنامه‌ریزی مشارکتی تحقق می‌یابد. در این میان تعامل اجتماعی و مشارکت فعال جامعه محلی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با توجه به دیدگاه مصاحبه‌شوندگان فرایند فرهنگ‌سازی و ترویج مشارکت، همراه با اتخاذ سیاست‌های حمایتی و تسهیلگری بستر مناسبی برای حضور مؤثر شهروندان در فرایند حفاظت فراهم می‌آورد. ارائه امکانات و آموزش‌های لازم موجب تقویت احساس مسئولیت‌پذیری در برابر حفظ میراث محلی می‌شود؛ علاوه بر این، ایجاد انگیزش و حمایت‌های اقتصادی نقش تعیین‌کننده‌ای در پایداری مشارکت ایفا می‌کند. توسعه کسب‌وکارهای مرتبط با گردشگری در بافت تاریخی، ضمن ایجاد منافع اقتصادی انگیزه مشارکت ساکنان در امر حفاظت را تقویت می‌کند. پیاده‌سازی این راهبردها در چارچوب یک نظام یکپارچه با تقویت حس تعلق اجتماعی زمینه‌ساز حفاظت پایدار از میراث تاریخی می‌شود.

آموزش و ارتقای آگاهی در حفاظت مشارکتی میراث

فرهنگی: این راهبرد از طریق رویکردهای متنوع آموزشی و فرهنگ‌سازی عملیاتی می‌شود. در این چارچوب، آموزش نظام‌مند و رسمی در تعامل با توانمندسازی تخصصی ذی‌نفعان، مشارکت آگاهانه در فرایند حفاظت را تسهیل می‌کند. دیدگاه‌های مصاحبه‌شوندگان بیانگر این است که دستیابی به حفاظت مشارکتی اثربخش، مستلزم تدوین و

تحلیل کیفی داده‌های پژوهش در بخش راهبردها به شناسایی هفت مقوله اصلی و سی‌وشش مقوله فرعی انجامید (جدول ۵). این راهبردها به‌عنوان کنش‌ها یا برهم‌کنش‌های خاصی هستند که از پدیده محوری منتج می‌شوند. نخستین مقوله اصلی، «مدیریت دانش‌محور و مطالعات جامع حفاظت میراث فرهنگی» با هفت مقوله فرعی است که بر ابعاد نظری و عملی حفاظت و مطالعات جامع تمرکز دارد. مقوله اصلی دوم، «توانمندسازی و ارتقای مشارکت‌پذیری نظام‌مند جامعه محلی» شامل شش مقوله فرعی است که جنبه‌های مختلف مشارکت اجتماعی و حمایتی را پوشش می‌دهد. مقوله اصلی سوم، «آموزش و ارتقای آگاهی در حفاظت مشارکتی میراث فرهنگی» با هفت مقوله فرعی و مقوله اصلی چهارم، «مدیریت یکپارچه تخصصی-مشارکتی حفاظت میراث فرهنگی» با پنج مقوله فرعی، ابعاد آموزشی و مدیریتی را در برمی‌گیرند. سه مقوله اصلی پایانی عبارت‌اند از: «حفاظت، احیا و بهره‌برداری پایدار میراث فرهنگی» با پنج مقوله فرعی، «یکپارچه‌سازی و هم‌افزایی نهادی» با چهار مقوله فرعی و «توسعه شفافیت و اعتمادسازی نهادی-اجتماعی» با دو مقوله فرعی که به ترتیب جنبه‌های اجرایی، نهادی و اجتماعی راهبردها را نمایان می‌سازند.

مدیریت دانش‌محور و مطالعات جامع حفاظت میراث

فرهنگی: مدیریت دانش‌محور و مطالعات جامع، یکی از ارکان بنیادین حکمرانی مشارکتی در حفاظت بناها و بافت‌های تاریخی است. تحلیل متن مصاحبه‌ها بیانگر این است که حفاظت اصولی از میراث فرهنگی مستلزم پشتوانه علمی و مطالعاتی قوی است که در قالب نظام مدیریتی مبتنی بر دانش روز و تجربیات پیشین تحقق می‌یابد. چارچوب اصلی این رویکرد را روش‌های پژوهشی نوین همراه با رعایت اصول فنی و استانداردهای بین‌المللی حفاظت و مرمت تشکیل می‌دهد. در این میان، توجه به شرایط بومی و اقلیمی در کنار اصول بین‌المللی حفاظت و بهره‌گیری از تجربیات موفق محلی ضروری است. برنامه‌ریزی و مدیریت حفاظت همراه با ارزیابی‌های جامع و پویا امکان نظارت مستمر بر فرایند حفاظت را فراهم می‌آورد. مطالعات بافت‌محور و الگوبرداری

حفاظت، علاوه‌بر افزایش همکاری موجب ارتقای حس مسئولیت‌پذیری آنان در برابر میراث فرهنگی می‌شود.

حفاظت، احیا و بهره‌برداری پایدار میراث فرهنگی: این

راهبرد با رویکردی جامع‌نگر به حفاظت، علاوه‌بر اصول علمی، ابعاد اجتماعی و فرهنگی را نیز مدنظر قرار می‌دهد؛ در این راستا، مدیریت کاربری و توسعه پایدار به‌عنوان اصل محوری مطرح شده است. از نظر مصاحبه‌شوندگان حفاظت از میراث فرهنگی فراتر از یک اقدام صرفاً کالبدی، مستلزم نگرشی جامع به ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که استمرار حیات این آثار را سبب می‌شود. توسعه گردشگری و تعریف کاربری‌های نوین سازگار با ارزش‌های میراثی، به‌عنوان راهکاری برای پایداری اقتصادی بناها شناسایی شده است. شواهد تجربی نشان می‌دهد که بناهای تاریخی با کاربری مناسب و سازگار موفق به تداوم حیات شده‌اند و منافع اقتصادی حاصل از آن، انگیزه حفاظت را تقویت کرده است. مشارکت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی به‌عنوان راهبردی اساسی شناسایی شده است. ورود بخش خصوصی با رعایت ضوابط حفاظتی، علاوه‌بر تأمین منابع مالی، انگیزه نگهداری بلندمدت را نیز ایجاد می‌کند. احیای محلی و فرهنگی نیز به‌عنوان راهبردی مهم مطرح شده است. یافته‌ها حاکی از آن است که احساس تعلق و هویت‌پذیری جامعه محلی در برابر میراث فرهنگی، آنان را به حافظان اصلی این میراث تبدیل می‌کند.

یکپارچه‌سازی و هم‌افزایی نهادی: ایجاد ساختار منسجم

مدیریتی و هماهنگی بین نهادهای متولی از اهمیت بسزایی برخوردار است. همکاری‌های چندجانبه میان سازمان‌های دولتی، خصوصی و مردم‌نهاد و نقش تعیین‌کننده آنها در موفقیت برنامه‌های حفاظتی از جمله موارد تأکیدشده توسط مصاحبه‌شوندگان است. تعامل و ارتباطات بین سازمانی به‌عنوان یکی از ارکان اصلی این راهبرد، نیازمند برقراری ارتباط مؤثر بین سازمان‌ها و تدوین سازوکارهای مشخص برای تبادل اطلاعات و تجربیات در قالب شبکه ارتباطی قوی و پویا است. مستندسازی و ارزیابی تجارب نیز به‌عنوان عنصری اساسی در این راهبرد شناسایی شده است. ثبت و

اجرای برنامه‌های آموزشی ساختارمندی است که پیوند میان دانش تخصصی و آگاهی‌های عمومی را برقرار سازد. آموزش‌های هویتی و تاریخی در ترکیب با رویکردهای مشارکتی و تعاملی موجب شکل‌گیری درک عمیق‌تری از ارزش‌های میراث فرهنگی می‌شود. یافته‌ها حاکی از آن است که آشنایی جامعه محلی با هویت تاریخی محله به مشارکت خودجوش در حفاظت از آن می‌انجامد. بهره‌گیری از ظرفیت‌های رسانه و فناوری‌های نوین، همراه با نقش‌آفرینی مؤثر نهادها و سازمان‌ها فرایند فرهنگ‌سازی عمومی را تسهیل می‌کند. به‌کارگیری قابلیت‌های فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی می‌تواند سبب افزایش چشمگیر آگاهی‌بخشی در حوزه میراث فرهنگی شود. اتخاذ این رویکرد جامع آموزشی، بستر لازم برای مشارکت پایدار جامعه در حفاظت از میراث فرهنگی را فراهم می‌آورد.

مدیریت یکپارچه تخصصی-مشارکتی حفاظت میراث

فرهنگی: این رویکرد مدیریتی با تلفیق دانش تخصصی و مشارکت عمومی، چارچوبی جامع برای حفاظت از بناها و بافت‌های تاریخی ارائه می‌کند. با توجه به نظرات مصاحبه‌شوندگان اتخاذ رویکردهای مدیریت مشارکتی و تعاملی می‌تواند بستر لازم برای همکاری اثربخش میان ذی‌نفعان متعدد را فراهم کند. مدیریت تخصصی و کارشناسی توأم با برنامه‌ریزی راهبردی رکن اصلی این رویکرد را تشکیل می‌دهد. برنامه‌ریزی نظام‌مند و مبتنی‌بر اصول علمی با بهره‌گیری از دانش روز و تجارب بین‌المللی تضمین‌کننده موفقیت طرح‌های حفاظتی محسوب می‌شود. نظارت و مدیریت اجرایی کارآمد نیز به‌منزله عامل تضمین‌کننده کیفیت اجرای طرح‌ها عمل می‌کند. در این چارچوب، سیاست‌گذاری انعطاف‌پذیر و توسعه ظرفیت‌ها به‌عنوان عوامل تسهیل‌کننده ایفای نقش می‌کنند. در واقع سیاست‌های منعطف این امکان را فراهم می‌کند تا متناسب با شرایط خاص هر بنا یا بافت تاریخی، مناسب‌ترین راهکارها تدوین و اجرا شود. مشارکت و نمایندگی مردمی نیز به‌عنوان رکن بنیادین این مدل حکمرانی، پایداری و اثربخشی اقدامات حفاظتی را موجب می‌شود. یافته‌ها نشان می‌دهد که مشارکت مردم در فرایند

توسعه سرمایه اجتماعی است که بر تقویت روابط متقابل میان نهادهای متولی و جامعه محلی تأکید می‌کند. شفافیت در عملکرد سازمان‌های متولی حفاظت به‌عنوان پیش‌نیاز اصلی جلب مشارکت مردمی شناخته می‌شود. همچنین آگاهی دقیق مردم از فرایندهای در حال اجرا موجب تقویت احساس مالکیت و مسئولیت‌پذیری آنان در برابر میراث فرهنگی می‌شود. شواهد تجربی نشانگر ارتباط جلب اعتماد جامعه محلی با افزایش موفقیت پروژه‌های حفاظتی است. این اعتماد از طریق شفاف‌سازی تصمیمات، مشارکت‌دهی جامعه محلی در فرایندها و پاسخ‌گویی در قبال عملکردها محقق می‌شود. سرمایه اجتماعی حاصل از اعتماد متقابل میان نهادهای دولتی و جامعه به‌عنوان عامل اصلی در موفقیت طرح‌های حفاظتی محسوب می‌شود. این سرمایه از طریق گفت‌وگوی مستمر، شفافیت عملکردی و مشارکت مؤثر مردم در تصمیم‌گیری‌ها شکل می‌گیرد.

مستندسازی تجربیات موفق و ناموفق در حوزه حفاظت از بناهای تاریخی و به اشتراک‌گذاری این دانش میان نهادهای مختلف، می‌تواند از تکرار اشتباهات پیشین جلوگیری کرده و موجبات ارتقای فرایندهای حفاظتی را فراهم کند. یافته‌های پژوهش مؤید آن است که موفقیت در حفاظت جامع از میراث تاریخی، مستلزم ایجاد ساختار یکپارچه مدیریتی با محوریت همکاری‌های چندجانبه، تعاملات سازنده بین نهادی و بهره‌گیری از تجارب پیشین است. اتخاذ چنین رویکردی می‌تواند به افزایش اثربخشی و پایداری اقدامات حفاظتی منتهی شود.

توسعه شفافیت و اعتمادسازی نهادی-اجتماعی: بر پایه تحلیل متن مصاحبه‌ها این راهبرد بر دو محور اصلی استوار است؛ محور نخست، افزایش شفافیت سازمانی ناظر بر ایجاد سازوکارهای قابل‌درک برای ذی‌نفعان در فرایندهای تصمیم‌گیری و اجرایی است؛ محور دوم، اعتمادسازی و

جدول ۵- راهبردهای حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع از بناها و بافت تاریخی

Table 5- Strategies for participatory governance in comprehensive conservation of historical buildings and urban fabric

کدهای مصاحبه	مقولات فرعی	مقولات اصلی	نوع مقوله
۲۵، ۷	مطالعات و پژوهش‌های جامع		
۸	روش‌های پژوهشی	مدیریت دانش محور و	
۲۶، ۱۹، ۱۸، ۱۱، ۹، ۵	اصول فنی و استانداردهای بین‌المللی حفاظت و مرمت	مطالعات جامع	
۲۰	برنامه‌ریزی و مدیریت حفاظت	حفاظت میراث	
۲۳	ارزیابی جامع و پویا	فرهنگی	
۱۵	مطالعات بافت‌محور		
۲۶، ۸	الگوبرداری و بهره‌گیری از روش‌های متناسب محلی		
۱۸، ۱۶، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۹، ۸	مشارکت و تعامل اجتماعی	توانمندسازی و ارتقای	
۲۶، ۲۴، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹		مشارکت‌پذیری	
۱۲، ۱۰، ۹، ۸، ۶، ۵	ایجاد انگیزش و حمایت‌های اقتصادی	نظام‌مند جامعه محلی	
۲۶، ۲۴، ۱۷، ۱۵			
۱۲، ۱۱، ۹، ۷، ۵، ۳	سیاست‌های حمایتی و تسهیلگری		
۲۶، ۲۴، ۱۵، ۱۳			
۱۶، ۱۵	سازوکارهای نهادی و ساختاری		
۱۵، ۱۲، ۷	برنامه‌ریزی و اجرای مشارکتی		
۱۳، ۱۲، ۸، ۶، ۲	فرهنگ‌سازی و ترویج مشارکت		
۲۵، ۲۳، ۱۹، ۱۴			
۲۱، ۱۷، ۱۴، ۱۱، ۱	آموزش نظام‌مند و رسمی	آموزش و ارتقای	
۲۶، ۲۵، ۱۱، ۳، ۲	آموزش و توانمندسازی تخصصی	آگاهی در حفاظت	
۱۵، ۱۴، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۵، ۴	آموزش و فرهنگ‌سازی عمومی	مشارکتی میراث	
۲۶، ۱۸، ۱۵، ۱۳	بهره‌گیری از رسانه و فناوری‌های نوین	فرهنگی	

نوع مقوله	مقولات اصلی	مقولات فرعی	کدهای مصاحبه
		آموزش هویتی و تاریخی	۲۴، ۲۲، ۱۷
		آموزش مشارکتی و تعاملی	۲۵، ۱۷، ۱۱، ۲، ۱
		توجه به نقش نهادها و سازمان‌ها	۲۵، ۲۴، ۲۰، ۱۷، ۱۰
مدیریت یکپارچه	رویکردهای مدیریت مشارکتی و تعاملی		۲۶، ۲۴، ۱۹، ۱۳، ۶، ۲
تخصصی-مشارکتی	مدیریت تخصصی و کارشناسی و برنامه‌ریزی راهبردی		۱۹، ۱۷، ۱۶، ۱۴، ۱۳، ۸، ۲
حفاظت میراث			۲۵
فرهنگی	نظارت و مدیریت اجرایی		۱۸، ۱۵، ۱۰، ۶
	سیاست‌گذاری انعطاف‌پذیر و توسعه ظرفیت‌ها		۲۳، ۲۱، ۲۰، ۱۲، ۶، ۴، ۳، ۱
	مشارکت و نمایندگی مردمی		۲۳، ۲۰، ۱۸، ۱۱، ۶، ۴، ۳
	رویکردهای جامع حفاظت و مرمت		۲۵، ۲۴، ۱۵، ۱۳، ۵، ۳، ۲
حفاظت، احیا و بهره‌برداری پایدار	مدیریت کاربری و توسعه پایدار		۲۵، ۲۲، ۱۳، ۲
میراث فرهنگی	گردشگری و کاربری‌های جدید		۲۴، ۱۳
	مشارکت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی		۲۲، ۱۸
	احیای محلی و فرهنگی		۱۸، ۱۷، ۳
	مدیریت و هماهنگی نهادی		۱۹، ۱۰، ۱
یکپارچه‌سازی و هم‌افزایی نهادی	همکاری‌های چندجانبه		۲۴، ۱۹، ۱۶
	تعامل و ارتباطات بین سازمانی		۲۴، ۱۶، ۱
	مستندسازی و ارزیابی تجارب		۱۱
توسعه شفافیت و اعتمادسازی نهادی-اجتماعی	افزایش شفافیت سازمانی		۲۰، ۱۹
	اعتمادسازی و توسعه سرمایه اجتماعی		۲۴، ۱۹، ۶

پیامدها

است که پیامدهای حکمرانی مشارکتی در حوزه میراث فرهنگی، ماهیتی چندوجهی و متنوع داشته و ابعاد حفاظتی، اجتماعی، توسعه‌ای، مدیریتی و اقتصادی را در برمی‌گیرد.

حفاظت جامع و پایدار میراث فرهنگی: اعمال حکمرانی

مشارکتی در حوزه میراث فرهنگی، موجب تحقق حفاظت جامع و پایدار میراث فرهنگی می‌شود. تحلیل متن مصاحبه‌ها حاکی از این است که مشارکت ذی‌نفعان در فرایند حفاظت فیزیکی و کالبدی آثار تاریخی با ایجاد حس مالکیت معنوی به حفاظت هدفمند این آثار می‌انجامد؛ علاوه‌براین، توجه به حفاظت ارزشی و هویتی به‌عنوان بُعد ناملموس میراث فرهنگی، از طریق مشارکت اجتماعی، امکان حفظ ارزش‌های بنا را برای نسل‌های آتی فراهم می‌آورد. مدیریت یکپارچه حفاظت نیز از طریق ایجاد هماهنگی میان نهادهای متعدد و مشارکت‌کنندگان تحقق می‌یابد. همچنین، احیای کارکردی و بازآفرینی بناها و بافت‌های تاریخی با رویکرد مشارکتی و از طریق تعریف کاربری‌های جدید متناسب با نیازهای واقعی

یافته‌های پژوهش نشان‌دهنده طبقه‌بندی پیامدهای حکمرانی مشارکتی در حفاظت از بناها و بافت‌های تاریخی در قالب پنج مقوله اصلی و بیست‌وسه مقوله فرعی است (جدول ۶). پیامدها نتایج مد نظر از اجرای حکمرانی مشارکتی هستند. مقوله اصلی اول شامل پنج مقوله فرعی با محوریت «حفاظت جامع و پایدار میراث فرهنگی» است. مقوله اصلی دوم با چهار مقوله فرعی به تبیین «توسعه سرمایه اجتماعی و تقویت مشارکت فعال شهروندی» می‌پردازد. مقوله اصلی سوم متشکل از پنج مقوله فرعی، «تحقق توسعه پایدار یکپارچه و ارتقای کیفیت زیست شهری-اجتماعی» را بررسی می‌کند. مقوله اصلی چهارم دربرگیرنده پنج مقوله فرعی با تمرکز بر «تحقق حکمرانی مطلوب از طریق تعامل سازنده حاکمیت-جامعه و ارتقای سرمایه اجتماعی» است. مقوله اصلی پنجم نیز با چهار مقوله فرعی به تبیین «توسعه پایدار گردشگری میراث فرهنگی و رونق اقتصادی» اختصاص یافته است. یافته‌ها حاکی از آن

سرمایه انسانی و اجتماعی به‌عنوان یکی از دستاوردهای محوری شناسایی شده است. همچنین مشارکت اجتماعی در فرایند حفاظت از میراث تاریخی، علاوه بر تقویت سرمایه اجتماعی موجب توانمندسازی جامعه محلی و افزایش آگاهی عمومی از ارزش‌های میراث فرهنگی می‌شود.

تحقق حکمرانی مطلوب از طریق تعامل سازنده

حاکمیت-جامعه و ارتقای سرمایه اجتماعی: این مقوله نیز یکی از پیامدهای اساسی حکمرانی مشارکتی در حفاظت از میراث تاریخی است. این دستاورد از طریق ایجاد مشروعیت و اعتمادسازی میان ذی‌نفعان متعدد تحقق می‌یابد. از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان، مشارکت شهروندان در فرایندهای تصمیم‌گیری و شنیده شدن دیدگاه‌های آنان، به افزایش اعتماد به سیستم مدیریتی و تقویت همکاری‌ها کمک می‌کند. برقراری تعامل و ارتباطات مؤثر میان نهادهای متولی و جامعه محلی از دیگر دستاوردهای درخور توجه محسوب می‌شود. ایجاد کانال‌های ارتباطی دوسویه، پیشگیری و حل تعارضات را تسهیل کرده و از تخریب‌های ناخواسته جلوگیری می‌کند؛ علاوه بر این، دستاوردهای نهادی و اجرایی حاصل از این رویکرد موجب بهبود عملکرد و پایش دقیق‌تر پروژه‌های احیا می‌شود. مشارکت فعال ذی‌نفعان در فرایند نظارت و پایش، ارتقای چشمگیر کیفیت اجرای پروژه‌های احیا و حفاظت را در پی خواهد داشت. این یافته‌ها مؤید آن است که حکمرانی مشارکتی می‌تواند به‌عنوان رویکردی کارآمد در حفاظت از میراث تاریخی عمل کند و پیامدهای مثبت متعددی را به همراه داشته باشد.

توسعه پایدار گردشگری میراث فرهنگی و رونق

اقتصادی: حکمرانی مشارکتی در حوزه حفاظت از میراث تاریخی، نقشی اساسی در توسعه پایدار گردشگری میراث فرهنگی و رونق اقتصادی ایفا می‌کند. از نظر مصاحبه‌شوندگان مدیریت مشارکتی میراث فرهنگی می‌تواند به‌عنوان محرکی در توسعه گردشگری عمل کند. شواهد تجربی حاکی از آن است که مشارکت ذی‌نفعان متعدد در مدیریت بناهای تاریخی به توسعه پایدار گردشگری و افزایش جذب گردشگران فرهنگی

جامعه امکان‌پذیر می‌شود؛ علاوه بر این، تسهیل انتقال دانش بومی در ارتباط با موضوع حفاظت و تجربیات نسل‌های پیشین به نسل‌های آتی، تداوم و انتقال بین نسلی میراث فرهنگی را محقق می‌سازد.

توسعه سرمایه اجتماعی و تقویت مشارکت فعال

شهروندی: این مقوله، از پیامدهای محوری حکمرانی مشارکتی در حوزه حفاظت از میراث تاریخی محسوب می‌شود. پیاده‌سازی موفقیت‌آمیز این مدل حکمرانی، تقویت‌کننده مشارکت و همکاری اجتماعی در میان شهروندان است. از نظر مصاحبه‌شوندگان با مشارکت شهروندان در فرایندهای تصمیم‌گیری مرتبط با میراث تاریخی محلی، موجبات تقویت احساس مالکیت و مسئولیت‌پذیری در برابر حفاظت از این میراث فراهم می‌شود؛ علاوه بر این، تقویت هویت و حس تعلق به مکان از طریق مشارکت شهروندان در حفاظت از بناهای تاریخی موجب ایجاد پیوند عاطفی عمیق‌تر با هویت تاریخی شهر می‌شود. افزایش مسئولیت‌پذیری و آگاهی اجتماعی نیز در قالب اقدامات خودجوش شهروندان برای حفاظت از ارزش‌های تاریخی و فرهنگی بناها نمود می‌یابد. این مدل حکمرانی با ایجاد بستر مناسب برای شکل‌گیری نهادهای مردمی به توسعه اجتماعی و نهادی و تقویت سرمایه اجتماعی منتهی می‌شود.

تحقق توسعه پایدار یکپارچه و ارتقای کیفیت زیست

شهری-اجتماعی: اجرای حکمرانی مشارکتی در حوزه حفاظت از میراث تاریخی موجبات تحقق توسعه پایدار یکپارچه و ارتقای کیفیت زیست شهری-اجتماعی را فراهم می‌آورد. براساس نظرات مصاحبه‌شوندگان پیاده‌سازی مدل حکمرانی مشارکتی موجبات احیای محله‌های تاریخی با مشارکت ساکنان و ذی‌نفعان را فراهم می‌آورد که این امر به‌نوبه خود موجب ارتقای کیفیت زندگی ساکنان بافت‌های تاریخی و جامعه محلی و تقویت حس تعلق مکانی می‌شود. با هماهنگی میان نهادهای مختلف و مشارکت جامعه محلی، یکپارچگی در توسعه شهری تسهیل شده و سبب حفظ پایدار میراث فرهنگی و هویتی می‌شود. در این چارچوب، توسعه

سنتی، علاوه بر حفظ این میراث ارزشمند، موجبات اشتغال‌زایی و ایجاد درآمد پایدار برای جامعه محلی را فراهم می‌کند. از منظر دیگر، یافته‌های پژوهش مؤید آن است که مشارکت جامعه محلی در فرایند حفاظت و بهره‌برداری از میراث فرهنگی، توسعه پایدار اجتماعی را به دنبال دارد.

کمک می‌کند؛ علاوه بر این، مشارکت اقتصادی و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در فرایند احیا و بهره‌برداری از بناهای تاریخی، بستر مناسبی را برای ارزش‌آفرینی و درآمدزایی پایدار فراهم می‌آورد. به‌طور مشخص، سرمایه‌گذاری در احیای خانه‌های تاریخی و تغییر کاربری آنها به اقامتگاه‌های

جدول ۶- پیامدهای حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع از بناها و بافت‌های تاریخی

Table 6- Consequences of participatory governance in comprehensive conservation of historical buildings and urban fabric

نوع مقوله	مقولات اصلی	مقولات فرعی	کدهای مصاحبه
حفاظت جامع و پایدار میراث فرهنگی	حفاظت فیزیکی و کالبدی حفاظت ارزشی و هویتی مدیریت یکپارچه حفاظت احیای کارکردی و بازآفرینی تداوم و انتقال بین نسلی	مشارکت و همکاری اجتماعی	۲۲، ۱۵، ۱۱
			۱۸، ۷، ۶
			۲۰، ۱۰، ۸، ۳، ۲
			۱۸، ۱۵، ۴
توسعه سرمایه اجتماعی و تقویت مشارکت فعال شهروندی	هویت و حس تعلق	مشارکت و آگاهی اجتماعی	۱، ۲، ۳، ۷، ۱۰، ۱۱، ۱۲
			۱۴، ۱۵، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۳
			۲۶، ۲۴
			۱، ۲، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۳
تحقق توسعه پایدار یکپارچه و ارتقای کیفیت زیست شهری- اجتماعی	توسعه سرمایه اجتماعی و نهادی احیا و توسعه پایدار محله‌ای ارتقای کیفیت زندگی در بافت‌های تاریخی یکپارچگی توسعه شهری پایداری میراث فرهنگی و هویتی توسعه سرمایه انسانی و اجتماعی	مشارکت و آگاهی اجتماعی	۱۵
			۱۶، ۱۸، ۲۰، ۲۱، ۲۳، ۲۴
			۲۵
			۱، ۲، ۷، ۱۰، ۱۳، ۱۴، ۱۶
تحقق حکمرانی مطلوب از طریق تعامل سازنده حاکمیت- جامعه و ارتقای سرمایه اجتماعی	مشارکت و آگاهی اجتماعی	مشارکت و آگاهی اجتماعی	۱۷
			۲۰
			۴
			۵
توسعه پایدار گردشگری میراث فرهنگی	توسعه و مدیریت گردشگری میراث فرهنگی سرمایه‌گذاری و مشارکت اقتصادی ارزش‌آفرینی و درآمدزایی پایدار توسعه پایدار محلی و اجتماعی	مشارکت و آگاهی اجتماعی	۲۲، ۱۲، ۷
			۱۷، ۵، ۴
			۱۳، ۸، ۲
			۱۹
توسعه پایدار گردشگری میراث فرهنگی	توسعه و مدیریت گردشگری میراث فرهنگی سرمایه‌گذاری و مشارکت اقتصادی ارزش‌آفرینی و درآمدزایی پایدار توسعه پایدار محلی و اجتماعی	مشارکت و آگاهی اجتماعی	۱، ۹، ۱۸، ۱۹، ۲۴، ۲۵
			۶، ۱۶، ۱۷، ۱۹، ۲۱، ۲۳، ۲۶
			۱، ۶، ۱۳، ۱۹، ۲۴، ۲۵
			۱۶، ۱۷، ۲۱، ۲۴، ۲۶

مدل پارادایمی حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع از بناها و بافت‌های تاریخی

پژوهش حاضر از طریق واکاوی عوامل مؤثر بر حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع از بناها و بافت‌های تاریخی به ارائه مدل پارادایمی پرداخته است که چارچوبی جامع برای تحقق این مهم را ترسیم کند؛ به گونه‌ای که یک سیستم پویا و بهم‌پیوسته را تشکیل می‌دهد که در آن هر عنصر با سایر عناصر در تعامل است و بر تعامل بین ذی‌نفعان مختلف تأکید دارد (شکل ۱).

با انجام فرایند کدگذاری و تحلیل مفاهیم و استخراج مقوله‌های فرعی و اصلی، پدیده محوری «حکمرانی مشارکتی در حفاظت از میراث فرهنگی» به‌عنوان مقوله مرکزی و هسته‌سناسایی شد که متأثر از عوامل مختلف است.

شرایط علی این پدیده مشتمل بر درک عمیق ارزش‌های ذاتی و ضرورت حفاظت جامع، ظرفیت‌ها و آسیب‌های کالبدی-هویتی میراث فرهنگی و چالش‌ها و رویکردهای چندوجهی در حوزه حفاظت جامع از بناها و بافت‌های تاریخی است. این موارد به‌طور مستقیم بر پدیده اصلی حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع تأثیر می‌گذارند و زمینه‌ساز شکل‌گیری آن هستند؛ برای مثال، درک عمیق ارزش‌های تاریخی یک بنا انگیزه برای حفاظت از آن را افزایش می‌دهد.

شرایط زمینه‌ای مدل نیز بسترهای نهادی-مدیریتی، فرهنگی-هویتی حاکم بر میراث و بسترهای چالش‌برانگیز اجتماعی-اقتصادی و مسائل توسعه‌ای در بافت‌های تاریخی را با در نظر گرفتن نظام حقوقی-مالکیتی و ظرفیت‌های توسعه پایدار میراث فرهنگی تبیین می‌کند. در واقع شرایط زمینه‌ای چارچوب و محدودیت‌های حاکم بر حکمرانی مشارکتی را تعیین می‌کنند؛ برای مثال، وجود قوانین و مقررات حمایتی اجرای مدل را تسهیل می‌کند.

شرایط مداخله‌گر به‌عنوان عوامل تسهیل‌کننده یا بازدارنده شامل تعارض منافع ذی‌نفعان و موانع نهادی است. تعارض

سنت و مدرنیته در حفاظت و توسعه شهری، همراه با چالش‌های تعارض منافع و تضاد اولویت‌های ذی‌نفعان، مستلزم اتخاذ راهکارهای مدیریتی هوشمندانه است. در واقع شرایط مداخله‌گر می‌توانند فرایند حکمرانی مشارکتی را تسهیل یا با مشکل مواجه کنند؛ برای مثال، وجود تعارض بین منافع توسعه‌گران و فعالان میراث فرهنگی اجرای مدل را با چالش روبه‌رو می‌کند.

راهبردهای شناسایی شده در مدل، مجموعه‌ای از اقدامات را از مطالعات جامع حفاظت تا مدیریت یکپارچه و توانمندسازی جامعه محلی پیشنهاد می‌کنند که با رویکردی سیستمی در پی ایجاد تعادل میان ابعاد مختلف حفاظت هستند؛ در این خصوص، مدیریت دانش محور و مطالعات جامع، توانمندسازی جامعه محلی و آموزش و ارتقای آگاهی عمومی به‌عنوان راهبردهای اساسی مطرح می‌شوند. یکپارچه‌سازی و هم‌افزایی نهادی، توأم با توسعه شفافیت و اعتمادسازی نهادی-اجتماعی، بستر ساز مدیریت یکپارچه تخصصی-مشارکتی در حفاظت میراث فرهنگی می‌شود. می‌توان چنین بیان داشت که راهبردها اقداماتی هستند که برای تحقق حکمرانی مشارکتی باید انجام شوند؛ برای مثال، برگزاری دوره‌های آموزشی برای جامعه محلی، مشارکت آنها در فرایند تصمیم‌گیری را افزایش می‌دهد.

ارتباط بین شرایط زمینه‌ای و راهبردها نیز به‌گونه‌ای است که بسترهای نهادی-مدیریتی و اجتماعی-اقتصادی، چارچوب اجرای راهبردها را تعیین می‌کنند و هم‌زمان، راهبردهای مدیریت دانش محور و توانمندسازی جامعه محلی موجب اصلاح این بسترها می‌شوند. شرایط مداخله‌گر نیز با راهبردها در تعامل مستقیم هستند و می‌توانند بر سرعت و کیفیت اجرای راهبردها تأثیر بگذارند؛ برای مثال، تعارض منافع ذی‌نفعان می‌تواند اجرای مدیریت یکپارچه تخصصی-مشارکتی را با چالش مواجه سازد.

پیامدهای حاصل از اجرای این مدل در سه سطح قابل تحلیل است: در سطح کلان، تحقق حفاظت جامع و پایدار؛ در

گردشگری و بهبود وضعیت اقتصادی جامعه محلی شود. نکته درخور توجه در این مدل، تأکید بر رویکرد یکپارچه و سیستمی است که تمامی اجزا را در ارتباطی متقابل با یکدیگر می‌نگرد. این مدل مبین آن است که توفیق در حفاظت از میراث فرهنگی مستلزم توجه هم‌زمان به ابعاد فنی، اجتماعی، اقتصادی و مدیریتی است و حکمرانی مشارکتی می‌تواند به‌عنوان چارچوبی مناسب برای هماهنگ‌سازی این ابعاد عمل کند. تأکید این مدل بر نقش اساسی آموزش و ارتقای آگاهی عمومی، توانمندسازی جامعه محلی و مدیریت یکپارچه، نشان‌دهنده اهمیت ابعاد نرم‌افزاری در کنار جنبه‌های سخت‌افزاری حفاظت است.

سطح میانی، توسعه سرمایه اجتماعی و تقویت مشارکت و در سطح خرد، بهبود کیفیت زیست شهری-اجتماعی؛ علاوه‌براین، توسعه پایدار گردشگری میراث فرهنگی و رونق اقتصادی نیز از دیگر پیامدهای مدنظر به‌شمار می‌روند و شکل‌گیری تعامل سازنده میان حاکمیت و جامعه را در پی خواهد داشت. پیامدها، نتیجه مستقیم تعامل بین راهبردها، شرایط زمینه‌ای و شرایط مداخله‌گر هستند. همچنین پیامدهای حاصل (مانند توسعه سرمایه اجتماعی و تقویت مشارکت) می‌توانند در یک چرخه بازخوردی، شرایط علی و زمینه‌ای را برای دوره‌های بعدی حفاظت بهبود بخشند. به‌طورکلی پیامدها نتایج مدنظر از اجرای مدل هستند؛ برای مثال، حفاظت از یک بافت تاریخی می‌تواند موجب رونق

شکل ۱- مدل پارادایمی حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع از بناها و بافت‌های تاریخی

Fig 1- Paradigm model of participatory governance in comprehensive conservation of historical buildings and urban fabric

تدوین دستورالعمل اجرایی و طی مراحل نظام‌مند شامل شناخت وضعیت موجود، ظرفیت‌سازی، برنامه‌ریزی و اجرا، مستندسازی و انتشار تجارب و در مرحله نهایی پایش و

حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع میراث فرهنگی، رویکردی جامع و فرایندمحور است که نیازمند طراحی مسیری روشن از نظریه تا عمل است. اجرای این مدل مستلزم

شفافیت در عملکرد و احترام به نظرات تمامی ذی‌نفعان برای اعتمادسازی، اجرای پروژه‌های پایلوت موفق و طراحی سازوکارهای ویژه برای مشارکت گروه‌های حاشیه‌ای راهکارهایی مؤثر محسوب می‌شوند. در بُعد اقتصادی نیز کمبود منابع مالی و انسانی برای اجرای برنامه‌های حفاظتی، توزیع نامتوازن منافع اقتصادی حاصل از احیای بافت تاریخی، پایین بودن انگیزه‌های اقتصادی برای مشارکت بخش خصوصی و تضاد منافع میان ذی‌نفعان مختلف از چالش‌های پیش رو هستند. استفاده از ظرفیت‌های بخش خصوصی و سازمان‌های مردم‌نهاد برای تأمین منابع، تدوین بسته‌های تشویقی برای سرمایه‌گذاری در بافت تاریخی، طراحی مدل‌های مشارکت عمومی-خصوصی، ایجاد صندوق‌های توسعه محلی با مدیریت مشارکتی و برگزاری جلسات گفت‌وگو برای حل تضاد منافع، راهکارهایی هستند که می‌توانند به رفع چالش‌های اقتصادی کمک کنند.

اجرای موفق مدل مستلزم توجه هم‌زمان به تمام ابعاد ذکر شده و طراحی راهکارهای متناسب با بافت و شرایط هر منطقه است. این رویکرد، فراتر از یک چارچوب نظری، فرایندی پویا و تکاملی است که با توجه به بازخوردهای دریافتی مستمراً اصلاح و بهبود می‌یابد. تجربیات موفق جهانی نشان می‌دهد که حکمرانی مشارکتی، علاوه بر حفاظت از ارزش‌های میراث فرهنگی می‌تواند موجبات توسعه پایدار جوامع محلی، ارتقای سرمایه اجتماعی و بهبود کیفیت زندگی شهروندان را نیز فراهم آورد؛ بنابراین، استقرار این مدل، با وجود چالش‌ها و پیچیدگی‌های اجرایی مسیری است که ارزش پیمودن را دارد و می‌تواند آینده‌ای پایدارتر برای میراث فرهنگی به ارمغان آورد.

بررسی تطبیقی مدل پارادایمی حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع از بناها و بافت‌های تاریخی با سایر مدل‌های حکمرانی مشارکتی که در حوزه‌های مختلف توسعه یافته‌اند، نشان‌دهنده ویژگی‌های متمایز این مدل است. این مدل با ارائه چارچوبی سیستماتیک، پدیده محوری «حکمرانی مشارکتی در

ارزیابی است. در مرحله اول، شناسایی کامل ذی‌نفعان، تحلیل منافع و انتظارات آنها و ارزیابی ساختارهای نهادی-مدیریتی انجام می‌شود. این مرحله پایه‌گذار اقدامات بعدی است. در مرحله دوم، ظرفیت‌سازی و تشکیل نهادهای مشارکتی مانند کمیته‌ها و شوراهای محلی برای تسهیل تصمیم‌گیری جمعی صورت می‌گیرد. توانمندسازی جامعه محلی از طریق آموزش و آگاهی‌بخشی نیز در این مرحله حیاتی است. مرحله سوم شامل برنامه‌ریزی و اجرای اقدامات مشارکتی با همکاری ذی‌نفعان است که در آن اهداف و وظایف هر گروه مشخص می‌شود. اجرای پایلوت و الگوسازی به آزمون مدل در مقیاس کوچک‌تر کمک می‌کند. مرحله نهایی، پایش و ارزیابی مستمر است که با استفاده از شاخص‌های متنوع، امکان اصلاح و بهبود مدل را فراهم می‌کند.

اجرای مدل حکمرانی مشارکتی در عمل امکان دارد با چالش‌های متعددی روبه‌رو شود که می‌توان آنها را در سه دسته اصلی ساختاری-نهادی، اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی طبقه‌بندی کرد. در بُعد ساختاری-نهادی، تداخل وظایف و اختیارات نهادهای متولی حفاظت و توسعه شهری، ضعف قوانین و مقررات حمایتی در زمینه حفاظت مشارکتی و فقدان نهادهای واسط میان حاکمیت و جامعه محلی از چالش‌های اساسی هستند. برای غلبه بر این موانع، بازتعریف شرح وظایف نهادها با رویکرد یکپارچه و تعاملی، اصلاح قوانین با هدف تسهیل مشارکت مردمی و بخش خصوصی و ایجاد نهادهای میانجی با مشارکت ذی‌نفعان مختلف راهکارهایی هستند که می‌توانند مسیر اجرای مدل را هموار سازند. در حوزه چالش‌های اجتماعی-فرهنگی، مقاومت در برابر تغییر رویه‌ها و مشارکت در فرایند تصمیم‌گیری، سطح پایین آگاهی عمومی از ارزش‌های میراث فرهنگی، بی‌اعتمادی جامعه محلی به نهادهای دولتی و مشارکت محدود گروه‌های حاشیه‌ای و آسیب‌پذیر چالش‌های درخور توجهی هستند. برای مقابله با این موانع، ارائه آموزش‌های لازم و ایجاد انگیزه برای ترغیب به مشارکت، تقویت برنامه‌های آگاهی‌بخشی،

حاضر و مدل توصیفی حکمرانی مشارکتی میراث فرهنگی پژوهش اییون و همکاران (2022) باید گفت که هر دو بر اهمیت مشارکت جامعه محلی، استفاده از ابزارهای حقوقی و مدیریتی متنوع و دستیابی به پایداری در حفاظت میراث فرهنگی تأکید دارند. تفاوت اصلی در این است که مدل مذکور بیشتر بر تحلیل تجربیات، نمونه‌های موردی و مشارکت چندذی‌نفعی تمرکز دارد؛ درحالی‌که مدل مقاله حاضر مدل نظری جامع و نظام‌مند است که بر مدیریت دانش‌محور، جامع‌نگری و یکپارچگی در حفاظت تأکید دارد. نقطه قوت اصلی مدل پارادایمی حفاظت از بناها و بافت‌های تاریخی، تلفیق هوشمندانه اصول حکمرانی مشارکتی با الزامات خاص حفاظت از میراث فرهنگی است. این مدل با شناسایی دقیق شرایط علی از جمله درک عمیق ارزش‌های ذاتی میراث و چالش‌های چندوجهی حفاظت، به جوهره مسئله نزدیک‌تر شده است و باتوجه‌به بسترهای نهادی-مدیریتی و فرهنگی-هویتی، شرایط زمینه‌ای را تبیین کرده است. همچنین باتوجه‌به شرایط مداخله‌گر مانند تعارض منافع ذی‌نفعان و موانع نهادی، واقع‌بینی بیشتری در مقایسه با سایر مدل‌ها نشان می‌دهد. مزیت دیگر این مدل، تفکیک پیامدها در سطوح مختلف (کلان، میانی و خرد) است که نشان‌دهنده نگاه سیستمی و چندسطحی آن به مسئله است. توجه هم‌زمان به ابعاد سخت‌افزاری (کالبدی) و نرم‌افزاری (فرهنگی-اجتماعی) حفاظت باعث شده پیوندی منسجم میان حفاظت میراث فرهنگی و توسعه پایدار محلی ایجاد شود. تأکید این مدل بر نقش توانمندسازی جامعه محلی و اهمیت آموزش و ارتقای آگاهی عمومی، نشان‌دهنده اهمیت این عوامل در موفقیت حکمرانی مشارکتی در حوزه میراث فرهنگی است. از نظر کاربردی، این مدل دارای انعطاف‌پذیری درخور توجهی برای انطباق با شرایط متنوع بافت‌های تاریخی است و امکان اجرای تدریجی آن باتوجه‌به سطح آمادگی جامعه محلی و ظرفیت‌های نهادی وجود دارد. در مجموع، مدل پارادایمی حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع از بناها و بافت‌های تاریخی، با درک عمیق از

حفاظت از میراث فرهنگی» را در بستری از روابط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر تبیین کرده و مسیری روشن از راهبردها تا پیامدها ترسیم می‌کند. در مقایسه با مدل میرباقری و همکاران (۱۴۰۱) در زمینه الگوی مفهومی حکمرانی مشارکتی در ایران که بر نظام حکمرانی عام تمرکز دارد، مدل پارادایمی حفاظت از بناها و بافت‌های تاریخی، به‌طور تخصصی به مسئله حفاظت از میراث فرهنگی پرداخته و برای این حوزه کاربردی‌تر است. مدل احمدی و همکاران (۱۴۰۱) درخصوص شبکه مضامین مراحل اجرا و تحقق حکمرانی مشارکتی در مؤسسات آموزش عالی، ساختاری شبکه‌ای با هسته‌ای مرکزی دارد که در حوزه آموزش عالی طراحی شده است. اگرچه این مدل نیز همانند مدل پارادایمی حفاظت از بناها، رویکردی چندبُعدی اتخاذ کرده است، مدل پارادایمی حفاظت از بناها با تبیین روابط، درک عمیق‌تری از فرایند تحقق حکمرانی مشارکتی در حوزه میراث فرهنگی به دست می‌دهد. در مقایسه با مدل اسدالهی و همکاران (۱۴۰۳) مدل حکمرانی مشارکتی محیط‌زیست در ایران که با ساختاری ساده‌تر بر ابزارهای اقتصادی خاص تمرکز دارد، مدل پارادایمی حفاظت از بناها جامعیت بیشتری دارد و ابعاد متنوع‌تری را پوشش می‌دهد. همچنین مدل حکمرانی مشارکتی محیط‌زیست در ایران عمدتاً بر ابعاد فنی و اقتصادی متمرکز است؛ درحالی‌که مدل پارادایمی حفاظت از بناها، علاوه‌براین جنبه‌ها، به ابعاد اجتماعی، فرهنگی و هویتی نیز توجه ویژه دارد. مدل حسونند و طولابی‌نژاد (۱۴۰۲) در زمینه حکمرانی زیست محیطی روستایی در ایران با ساختار سه لایه و روابط مشخص بین اجزا، رویکردی عملیاتی‌تر دارد و جزئیات بیشتری از فرایندهای اجرایی ارائه می‌کند. این در حالی است که مدل پارادایمی حفاظت از بناها با تأکید بر رویکرد سیستمی و یکپارچه، بیشتر بر تبیین روابط علی و معلولی متمرکز شده است. اگرچه این ویژگی ممکن است باعث پیچیدگی نسبی مدل شود، به درک جامع‌تر از پدیده کمک می‌کند. در مقایسه مدل پارادایمی ارائه‌شده پژوهش

در برمی‌گیرد. تعارضات میان نیازهای توسعه شهری و الزامات حفاظتی همراه با چالش‌های شناختی و کمبود آگاهی عمومی، پیچیدگی خاصی به این موضوع بخشیده است. رویکردهای چندوجهی شناسایی شده در حفاظت میراث فرهنگی از رویکردهای تخصصی و فنی تا رویکردهای مشارکتی و اجتماعی را شامل می‌شود که همگی بر ضرورت یک مدل حکمرانی مشارکتی تأکید دارند.

یافته‌های این پژوهش با مطالعات محققانی چون ابی‌زاده و قدیم‌زاده (۱۴۰۲) و فریرا (2016) درباره ضرورت درک ارزش‌های معنایی و هویتی میراث فرهنگی همسو است. همچنین نتایج این پژوهش با مطالعات پوربهادر و فدائی‌نژاد بهرام‌جردی (۱۳۹۷) و ریاحی‌مقدم و همکاران (۱۴۰۲) در خصوص اهمیت رویکرد یکپارچه در حفاظت از میراث فرهنگی و تحقیقات ابی‌زاده و قدیم‌زاده (۱۴۰۲)، هراس و همکاران (2019) و اییون و همکاران (2022) در زمینه اهمیت رویکرد یکپارچه و در نظر گرفتن دیدگاه‌های چندرشته‌ای و چندعاملی (مشارکتی) در مدیریت حفاظت میراث فرهنگی همخوانی و مطابقت دارد. همچنین تحقیقات عزیزی زلانی و ناسخیان (۱۴۰۲) و سالاری‌پور و قنبری (۱۴۰۲) در زمینه چالش‌های چندوجهی حفاظت و تعدد و پیچیدگی موانع حفاظت میراث فرهنگی و پژوهش ریاحی‌مقدم و همکاران (۱۴۰۲) در زمینه چالش‌های مدیریتی حفاظت از میراث معماری مؤید یافته‌های این پژوهش است؛ با این حال، پژوهش حاضر با شناسایی دقیق‌تر لایه‌های مختلف این چالش‌ها گامی فراتر برداشته است.

نتایج پژوهش در خصوص شرایط زمینه‌ای نشان می‌دهد که این شرایط در پنج بستر اصلی تبیین‌پذیر است. بسترهای نهادی-مدیریتی و پویایی‌های اجتماعی به‌عنوان زمینه‌ساز اصلی این نظام حکمرانی عمل می‌کنند که در آن ساختارهای نهادی و تعاملات بین سازمانی نقش محوری دارند. همچنین حضور و مشارکت فعال ذی‌نفعان مختلف و وجود زیرساخت‌های مشارکتی مناسب از دیگر عوامل اساسی

ماهیت چندوجهی میراث فرهنگی و چالش‌های پیچیده حفاظت از آن، راهبردهایی کارآمد برای تحقق حکمرانی مشارکتی در این حوزه ارائه می‌دهد و مسیری روشن برای رسیدن به پیامدهای مطلوب در سطوح مختلف ترسیم می‌کند.

با وجود نقاط قوت متعدد، این مدل می‌تواند از تجربیات سایر مدل‌های حکمرانی مشارکتی نیز بهره‌برد؛ برای مثال، توجه بیشتر به ابزارهای کمی و مدل‌سازی که در مدل‌های حوزه محیط‌زیست دیده می‌شود، می‌تواند در تقویت جنبه‌های عملیاتی مدل حاضر مؤثر باشد. همچنین، مکانیسم‌های ارزیابی و بازخورد مستمر که در مدل آموزش عالی برجسته است، می‌تواند به پویایی و انطباق‌پذیری بیشتر مدل حاضر کمک کند.

بحث و نتیجه

پژوهش حاضر با هدف ارائه مدل حکمرانی مشارکتی در راستای حفاظت جامع از بناها و بافت‌های تاریخی انجام شد. ارائه مدل حکمرانی مشارکتی با درک عمیق از ابعاد مختلف حفاظت میراث فرهنگی می‌تواند راهگشای مناسبی در راستای صیانت از این میراث ارزشمند و تحقق توسعه پایدار در بافت‌های تاریخی باشد.

نتایج مطالعه حاضر در حوزه شرایط علی حکمرانی مشارکتی در حفاظت از بناها و بافت‌های تاریخی نشان می‌دهد که این پدیده از ماهیتی چندوجهی و پیچیده برخوردار است. ارزش‌های ذاتی و هویتی نهفته در میراث فرهنگی، ضرورت حفاظت جامع و پایدار را دوچندان می‌کند. این مهم از طریق درک عمیق ابعاد کالبدی و معنایی و مشارکت فعال ذی‌نفعان امکان‌پذیر است. ظرفیت‌ها و آسیب‌های کالبدی-هویتی میراث فرهنگی، لزوم اتخاذ رویکردهای جامع و یکپارچه را آشکار می‌سازد. چالش‌های چندوجهی شناسایی شده در این حوزه، طیف گسترده‌ای از موانع را شامل می‌شود که از فرسودگی فیزیکی و محدودیت‌های مالی تا ضعف ساختارهای مدیریتی و عدم مشارکت مؤثر ذی‌نفعان را

منافع و تضاد اولویت‌های ذی‌نفعان، به‌ویژه در تقابل منافع عمومی و خصوصی نیز مسئله‌ای اساسی محسوب می‌شود. همچنین موانع اعتمادسازی و شفافیت، ناشی از شکاف ارتباطی بین نهادهای متولی و جامعه، مانعی جدی در مسیر مشارکت مؤثر است. ساختارهای حقوقی و قانونی موجود نیز با وجود نقش دوگانه تسهیلگری و بازدارندگی از یکپارچگی لازم برای حفاظت جامع برخوردار نیستند و موازی‌کاری‌های نهادی روند حفاظت را مختل کرده است. مشارکت اجتماعی و آگاهی عمومی به‌عنوان عاملی اساسی در موفقیت حکمرانی مشارکتی شناسایی شده که نیازمند آموزش، همکاری‌های بین‌بخشی و سازوکارهای تشویقی است.

این یافته‌ها نیز با نتایج پژوهش‌های پیشین همچون مطالعات فریرا (2016) و تاج‌زاده نمین و همکاران (۱۴۰۱) در زمینه تعارض سنت و مدرنیته در حفاظت از میراث فرهنگی همخوانی دارد. بر تعارض منافع ذی‌نفعان و سیاست‌گذاران نیز در پژوهش‌های احمدیان هروی و خوبی (۱۳۹۶)، زرنیدیان و همکاران (۱۴۰۳)، پورسراجیان و همکاران (۱۴۰۱)، کیم و همکاران (2023) و فریرا (2016) تأکید شده است. همچنین یافته‌ها با تحقیقات شاطری و همکاران (۱۴۰۰) درباره ضعف آگاهی در جامعه و پژوهش‌های فدایی‌نژاد و حناچی (۱۳۹۳) درخصوص مسائل ساختاری حقوقی و قانونی همسویی دارد.

در این راستا، پژوهش راهبردهایی را در هفت محور اساسی ارائه می‌دهد که می‌توانند به تحقق حکمرانی مشارکتی کمک کنند. این راهبردها با رویکردی سیستمی به دنبال ایجاد تعادل بین ابعاد مختلف حفاظت هستند. محور نخست بر مدیریت دانش محور و مطالعات جامع تأکید دارد که با تلفیق دانش نظری و تجربی، چارچوبی علمی برای حفاظت پایدار ارائه می‌دهد. این رویکرد با در نظر گرفتن شرایط بومی و استانداردهای بین‌المللی، زمینه‌ساز حفاظت اصولی از میراث فرهنگی می‌شود. محور دوم به توانمندسازی و ارتقای مشارکت‌پذیری جامعه محلی می‌پردازد که از طریق

هستند. چالش‌های اجتماعی-اقتصادی و توسعه‌ای در بافت‌های تاریخی، از جمله تغییرات جمعیتی و هویتی، مسائل معیشتی و فقدان سرمایه‌گذاری به‌عنوان موانع جدی در مسیر حفاظت عمل می‌کنند. بستر فرهنگی-هویتی با تکیه بر ارزش‌های ذاتی میراث و حافظه جمعی ساکنان، زمینه‌ساز شکل‌گیری حس تعلق مکانی و مشارکت می‌شود. همچنین نظام حقوقی-مالکیتی با چالش‌های متعدد مانند تعدد مالکان و عدم شفافیت قوانین مسیر حفاظت مشارکتی را پیچیده ساخته است؛ درنهایت، ظرفیت‌های توسعه‌یافته پایدار اقتصادی-گردشگری، پتانسیل‌های نهفته‌ای را برای احیای این بافت‌ها فراهم می‌آورد.

یافته‌های این پژوهش با مطالعات محققانی چون احمدی و آفتابی (۱۴۰۱) و پژوهش لی و همکاران (2020) در زمینه اهمیت مشارکت ذی‌نفعان جوامع محلی و نقش فعال آنها در فرایند حفاظت و مدیریت میراث فرهنگی، پژوهش پوربهادر و فدایی‌نژاد بهرام‌جردی (۱۳۹۷) درخصوص اهمیت توجه به ابعاد و لایه‌های مختلف کالبدی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در رویکرد حفاظتی منظر شهری تاریخی همسویی و مطابقت دارد. نکته درخور توجه آن است که پیچیدگی‌های موجود در هریک از این ابعاد و تعاملات متقابل آنها، ضرورت اتخاذ رویکرد مشارکتی را بیش‌ازپیش نمایان می‌سازد. همچنین نقش بسترهای نهادی-مدیریتی و پویایی‌های اجتماعی به‌عنوان شرایط زمینه‌ای حکمرانی مشارکتی با مطالعات لاله‌پور (۱۳۹۶) و با مطالعات تاج‌زاده نمین و همکاران (۱۴۰۱) همسو است. با این تفاوت که پژوهش حاضر به‌طور خاص بر اهمیت تعاملات بین‌سازمانی و زیرساخت‌های مشارکتی تأکید می‌کند.

نتایج پژوهش در بخش شرایط مداخله‌گر نشان می‌دهد که حکمرانی مشارکتی در حفاظت از بناها و بافت‌های تاریخی با مسائل پیچیده‌ای مواجه است. تعارض بین سنت و مدرنیته به‌عنوان یکی از موضوعات بنیادین، نیازمند رویکردی منعطف در تطبیق نیازهای معاصر با اصول حفاظت است. تعارض

در نهایت نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که حکمرانی مشارکتی در حوزه حفاظت از میراث فرهنگی، پیامدهای چندبعدی و عمیقی به همراه دارد. در بُعد حفاظتی، این رویکرد با ایجاد حس مالکیت معنوی و مسئولیت‌پذیری در میان ذی‌نفعان، زمینه حفاظت جامع و پایدار از میراث فرهنگی را فراهم می‌آورد. مشارکت شهروندان در فرایند حفاظت، علاوه بر تضمین حفظ ابعاد کالبدی به صیانت از ارزش‌های ناملموس و هویتی میراث فرهنگی نیز کمک می‌کند. توسعه سرمایه اجتماعی و تقویت مشارکت فعال شهروندی از دیگر پیامدهای محوری است که با تقویت هویت محلی و حس تعلق به مکان همراه می‌شود. این امر به نوبه خود سبب ارتقای کیفیت زیست شهری-اجتماعی و توسعه پایدار یکپارچه می‌شود. تعامل سازنده میان حاکمیت و جامعه، اعتمادسازی و مشروعیت‌بخشی به تصمیمات را در پی دارد که از ارکان اصلی تحقق حکمرانی مطلوب محسوب می‌شود. همچنین این رویکرد با تسهیل مشارکت بخش خصوصی و توسعه گردشگری میراث فرهنگی، زمینه‌ساز رونق اقتصادی و اشتغال‌زایی پایدار برای جوامع محلی می‌شود. به‌طور کلی پیامدهای حاصل از اجرای مدل حکمرانی مشارکتی نشان‌دهنده تأثیرات این رویکرد در ابعاد مختلف است. این پیامدها که شامل حفاظت پایدار از میراث فرهنگی، تقویت سرمایه اجتماعی و ایجاد توازن میان حفاظت و توسعه می‌شوند، در چرخه‌ای هم‌افزا یکدیگر را تقویت می‌کنند. پیامدهای شناسایی شده در این پژوهش نیز نشان‌دهنده نگاه سیستمی به موضوع است. این یافته‌ها با نتایج مطالعات پیشین همچون پژوهش‌های قاسمی و همکاران (۱۴۰۰)، سوکا و همکاران (2021)، اییون و همکاران (2022) و خادم‌زاده و همکاران (۱۴۰۳) در زمینه نقش مشارکت اجتماعی در حفاظت پایدار از میراث فرهنگی و مطالعات ابدی‌زاده و قدیم‌زاده (۱۴۰۲) در خصوص صیانت از ارزش‌های ناملموس و هویتی میراث فرهنگی و توسعه سرمایه اجتماعی همسویی دارد. در مجموع، تطابق نتایج این پژوهش با مطالعات پیشین،

سازوکارهای نهادی و برنامه‌ریزی مشارکتی محقق می‌شود. این راهبرد با تأکید بر فرهنگ‌سازی و سیاست‌های حمایتی، مشارکت پایدار شهروندان را سبب می‌شود. محور سوم بر آموزش و ارتقای آگاهی متمرکز است که پیوند میان دانش تخصصی و آگاهی‌های عمومی را برقرار می‌سازد. بهره‌گیری از ظرفیت‌های نوین رسانه‌ای و آموزش‌های هویتی، نقشی مهم در تحقق این راهبرد ایفا می‌کند. محور چهارم بر مدیریت یکپارچه تخصصی-مشارکتی تأکید دارد که تلفیقی از دانش تخصصی و مشارکت عمومی را در قالب برنامه‌ریزی راهبردی ارائه می‌دهد. محور پنجم به حفاظت، احیا و بهره‌برداری پایدار اختصاص دارد که علاوه بر جنبه‌های کالبدی، ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را نیز در نظر می‌گیرد. یکپارچه‌سازی و هم‌افزایی نهادی به‌عنوان محور ششم، بر اهمیت ایجاد ساختار منسجم مدیریتی و هماهنگی بین نهادهای متولی تأکید می‌کند. محور هفتم نیز به توسعه شفافیت و اعتمادسازی نهادی-اجتماعی می‌پردازد که بر ایجاد سازوکارهای شفاف و تقویت سرمایه اجتماعی استوار است. این یافته‌ها با نتایج مطالعه احمدی و آفتابی (۱۴۰۱) در زمینه مدیریت دانش محور و توجه به اصول و استانداردهای بین‌المللی حفاظت و نیز تحقیقات شالبافیان و همکاران (۱۴۰۰) و میرباقری و همکاران (۱۴۰۱) همسو است که بر نقش دانش جامعه محلی و آگاهی مردم از فرایند مشارکت تأکید می‌کنند. همچنین با نتایج مطالعات جهانگیر و همکاران (۱۴۰۰) و لی و همکاران (2020) در خصوص توانمندسازی و ارتقای مشارکت‌پذیری جامعه محلی و نیز پژوهش خادم‌زاده و همکاران (۱۴۰۳) در رابطه با مدیریت مشارکتی و اعتمادسازی نهادی-اجتماعی هماهنگی دارد. به‌طور کلی راهبردهای پیشنهادی این پژوهش، رویکردی جامع‌تر به موضوع ارائه می‌دهند. درحالی‌که تحقیقات قبلی عمدتاً بر جنبه‌های محدودتری متمرکز بوده‌اند، این پژوهش با ارائه راهبردهای چندجانبه، از مدیریت دانش محور تا توانمندسازی جامعه محلی را پوشش می‌دهد.

حکمرانی مشارکتی در حفاظت از بناها و بافت‌های تاریخی نیز با رویکردی سیستمی و یکپارچه، بر توجه هم‌زمان به ابعاد فنی، اجتماعی، اقتصادی و مدیریتی تأکید دارد. اجرای این مدل می‌تواند موجب تسهیل فرایندهای مربوط به حفاظت و مرمت و احیای آثار تاریخی-فرهنگی و توسعه الگوهای همکاری برای حل مسائل مربوط به حوزه میراث فرهنگی در کشور شود. همچنین کاربست این مدل، ضمن افزایش اثربخشی اقدامات حفاظتی می‌تواند زمینه تحقق توسعه پایدار شهری با محوریت ارزش‌های میراثی و ایجاد توازن میان حفاظت از میراث فرهنگی و پاسخ‌گویی به نیازهای معاصر جامعه را فراهم آورد.

باتوجه به نتایج حاصل از این پژوهش، موضوعات زیر برای پژوهش‌های آتی پیشنهاد می‌شود: نخست، طراحی و تدوین ابزارهای کاربردی و الگوهای نهادی-اجرایی شامل قالب‌های قانونی، ساختارهای مدیریتی و ابزارهای مشارکتی متناسب با بستر فرهنگی-اجتماعی هر منطقه؛ دوم، بررسی انطباق‌پذیری این مدل با انواع مختلف میراث فرهنگی؛ سوم، انجام مطالعات تطبیقی با تجارب موفق جهانی برای غنی‌سازی و بهبود مستمر مدل و چهارم، کاربست رویکردهای فرارشته‌ای با استفاده از روش‌های ترکیبی کمی و کیفی و بهره‌گیری از دانش متخصصان حوزه‌های مختلف برای دستیابی به درک جامع‌تر و عملیاتی‌تر از موضوع.

تقدیر و تشکر

نویسندگان بدین وسیله از همکاری مؤثر کلیه مشارکت‌کنندگان محترم سپاسگزاری می‌کنند که با اهدای وقت و اطلاعات خود، به غنای یافته‌های این پژوهش کمک شایانی کردند. همچنین تشکر ویژه خود را از آقای دکتر مظفر عباس‌زاده ابراز می‌دارند.

منابع فارسی

ابی‌زاده، ا. و قدیم‌زاده، س. (۱۴۰۲). بهره‌گیری از سرمایه

اعتبار یافته‌ها را تقویت می‌کند. همچنین یافته‌های این پژوهش ضمن تأیید نتایج مطالعات پیشین، چارچوب جامع‌تری برای درک و اجرای حکمرانی مشارکتی در حفاظت از میراث فرهنگی ارائه می‌دهد. این چارچوب می‌تواند به‌عنوان الگویی راهگشا برای سیاست‌گذاران و مدیران در حوزه میراث فرهنگی استفاده شود؛ به‌گونه‌ای که یافته‌های این پژوهش می‌تواند به‌طور مستقیم در سیاست‌گذاری و تدوین برنامه‌های عملیاتی حفاظت از میراث فرهنگی استفاده شود. در سطح سیاست‌گذاری ملی، مدل ارائه‌شده می‌تواند مبنایی برای بازنگری در ساختارهای نهادی متولی میراث فرهنگی باشد. پیشنهاد می‌شود یک شورای عالی هماهنگی میراث فرهنگی با مشارکت نمایندگان نهادهای حاکمیتی، بخش خصوصی، سازمان‌های مردم‌نهاد و جامعه علمی تشکیل شود تا ضمن یکپارچه‌سازی سیاست‌های کلان، زمینه تسهیل فرایندهای تصمیم‌گیری مشارکتی را فراهم آورد. در سطح محلی، این مدل می‌تواند شکل‌گیری «انجمن‌های محلی حفاظت میراث» با مشارکت ساکنان، مالکان، کسبه و مدیران شهری را به‌دنبال داشته باشد که به‌عنوان حلقه واسط میان جامعه محلی و نهادهای متولی عمل می‌کنند. این انجمن‌ها می‌توانند با ایجاد شبکه ارتباطی دوسویه، ضمن انتقال نیازها و دیدگاه‌های جامعه محلی به سیستم مدیریتی، زمینه اعتمادسازی و تحقق مشارکت واقعی را فراهم آورند. برای عملیاتی‌سازی مدل حکمرانی مشارکتی، مواردی پیشنهاد می‌شود؛ از جمله اصلاح چارچوب قانونی و مقرراتی، ایجاد صندوق‌های محلی مالی توسعه و حفاظت میراث، توسعه مشوق‌های اقتصادی، توسعه پلتفرم‌های دیجیتال مشارکتی، برنامه جامع آموزش حفاظت میراث، تدوین شاخص‌های ارزیابی مشارکت و الگوهای کاربست محلی.

به‌طورکلی نتایج نشان داد که رویکرد مشارکتی در حفاظت از میراث فرهنگی، علاوه‌بر دستاوردهای حفاظتی، پیامدهای مثبت اجتماعی-اقتصادی نیز به همراه دارد که در چرخه‌ای هم‌افزا یکدیگر را تقویت می‌کنند. مدل نهایی

- تاریخی. *مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، ۸(۳۱)، ۶۳-۷۴.
<https://sid.ir/paper/519508/fa>
 پورسراجیان، م.، عینی‌فر، ع. و حناچی، پ. (۱۴۰۱). تفاوت
 نگرش مردم با کارشناسان نسبت به حفاظت و تغییر
 معماری تاریخی. *معماری و شهرسازی آرمان‌شهر*،
 ۱۵(۳۸)، ۱۵-۲۶.
<https://doi.org/10.22034/aaud.2020.201207.1986>
 تاج‌زاده نمین، ا.ا.، میکائیلی کیوی، س. و علیزاده سولا، ر.
 (۱۴۰۱). طراحی الگوی توسعه گردشگری میراث
 ناملموس در ایران با رویکرد داده‌بنیاد. *گردشگری و*
توسعه، ۱۱(۳)، ۱۴۹-۱۶۴.
https://www.itsairanj.ir/article_162082.html
 جهانگیر، م.ح.، مؤمنی، م. و موسوی، م. (۱۴۰۰). رتبه‌بندی
 چندشاخصه راهکارهای تقویت مشارکت عمومی در
 حفاظت از آثار تاریخی و میراث فرهنگی براساس
 الگوواره توسعه پایدار. *اقتصاد و برنامه‌ریزی شهری*،
 ۲(۲)، ۷۵-۸۲.
<https://doi.org/10.22034/UE.2021.02.02.02>
 حبیبی، س.م. و سعیدی رضوانی، ه. (۱۳۸۴). شهرسازی
 مشارکتی؛ کاوشی نظری در شرایط ایران. *هنرهای زیبا*،
 ۲۴، ۱۵-۲۴. https://jhz.ut.ac.ir/article_13877.html
 حسونند، ا. و طولابی‌نژاد، م. (۱۴۰۲). تبیین مدل قانون
 حکمرانی زیست‌محیطی روستایی در ایران: معضلات،
 مسیرها و پیامدها. *جغرافیا و پایداری محیط*، ۱۳(۴)، ۳۵-
 ۵۳. <https://doi.org/10.22126/ges.2023.9134.2661>
 حناچی، پ. و پورسراجیان، م. (۱۳۹۳). *احیای بافت شهری*
تاریخی (با رویکرد مشارکت). دانشگاه تهران.
 خادم‌زاده، م.، ارباب، پ. و سلیمی، ح. (۱۴۰۳). تدوین
 چارچوب کاربست مشارکت اجتماعی در حفاظت و
 توسعه یکپارچه میراث شهری. *راهبرد توسعه*، ۲۰(۷۷)،
 ۳۲-۸. [http://www.rahbord-](http://www.rahbord-mag.ir/Article/47363/FullText)
[mag.ir/Article/47363/FullText](http://www.rahbord-mag.ir/Article/47363/FullText)
 ریاحی مقدم، س.، طالبیان، م.ح. و محمدمرادی، ا. (۱۴۰۲).
 بازخوانی نظام مدیریت و حفاظت از میراث معماری با
 ابزار طبقه‌بندی در کشورهای شرق و آسیای مرکزی
- اجتماعی در راستای حفاظت معنای محور مکان‌های تاریخی
 - فرهنگی. *مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، ۱۶(۱)،
 ۶۷-۹۱. <https://doi.org/10.22035/isih.2024.5144.4919>
 احمدی، ا. و آفتابی، پ. (۱۴۰۱). بررسی جایگاه مشارکت
 اجتماعی در فرایند سیاست‌گذاری حفاظتی و مدیریتی
 شهرهای میراث جهانی. *باغ نظر*، ۱۹(۱۱۵)، ۶۹-۸۰.
<https://doi.org/10.22034/bagh.2022.306349.5010>
 احمدی، ح.، نعمت‌اللهی، ح. و اسداللهی دهکردی، ا. (۱۴۰۱).
 مراحل اجرا و تحقق حکمرانی مشارکتی در آموزش
 عالی. *مطالعات مدیریت بهبود و تحول*، ۳۱(۱۰۵)، ۱۰۳-
 ۱۳۵. <https://doi.org/10.22054/jmsd.2022.65492.4075>
 احمدیان هروی، م. و خوبی، س.م. (۱۳۹۶). مطالعه تحولات
 نهادی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری.
مطالعات جامعه‌شناختی، ۲۴(۱)، ۲۲۹-۲۵۷.
<https://doi.org/10.22059/jsr.2017.63523>
 اسدپور، ع.، انتظاری، ع. و احمدی اهنک، ک. (۱۳۹۷).
 مشارکت اجتماعی رسمی و غیررسمی و عوامل مؤثر بر
 آن (مطالعه موردی: شهرستان آمل). *جامعه‌شناسی*
کاربردی، ۲۹(۳)، ۶۷-۸۶.
<https://doi.org/10.22108/jas.2017.102093.1065>
 اسداللهی، م.، حاجیان، م.، طوسی، ع. و فلاح‌زاده، ع. (۱۴۰۳).
 طراحی مدل حکمرانی مشارکتی محیط‌زیست در کشور
 ایران. *مجلس و راهبرد*، ۳۱(۱۱۹)، ۱۳۳-۱۷۳.
<https://doi.org/10.22034/mr.2023.5659.5343>
 اقتصادی، ن. (۱۳۹۲). مشارکت شهروندان؛ کلید توسعه پایدار
 اجتماعی در محلات شهری مطالعه موردی: محله باغشاه
 شهر شیراز. *هویت شهر*، ۷(۱۶)، ۸۱-۹۶.
<https://sanad.iau.ir/Journal/hoviatshahr/Article/795492>
 الوانی، س.م.، رحمانی، م. و محمدنژاد عالی‌زمینی، ا.
 (۱۳۹۱). طراحی الگوی بهبود سطح سرمایه اجتماعی
 شهروندان در عصر جهانی‌شدن. *مطالعات راهبردی*
سیاست‌گذاری عمومی، ۳(۶)، ۱-۳۰.
https://sspp.iranjournals.ir/article_2498.html?lang=fa
 پوربهادر، پ. و فدائی‌نژاد بهرام‌جردی، س. (۱۳۹۷).
 بازشناسی چارچوب نظری رویکرد حفاظتی منظر شهری

- علیخانی، ص.، اسلامی، ر. و نیاورانی، ص. (۱۳۹۸). ظرفیت‌های قانون اساسی ایران در افزایش مشارکت شهروندان در پرتو راهبردهای حکمرانی خوب. *تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری*، ۱۵ (۴۰)، ۱۱-۳۱. <https://sanad.iau.ir/Journal/jlap/Article/799680>
- فدایی‌نژاد، س. و حناچی، پ. (۱۳۹۳). بررسی و تبیین سیر تحول سیاست‌ها و برنامه‌های حفاظت از میراث فرهنگی، بازه زمانی سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۱. *مطالعات معماری ایران*، ۳۷-۲۱ (۵)، ۳۷-۲۱. https://jias.kashanu.ac.ir/article_111721.html?lang=fa
- فلاحی، م. ص.، کمالی، ل. و شهیدی، ص. (۱۳۹۶). نقش مفهوم حس مکان در ارتقای کیفیت معماری. *باغ نظر*، ۱۴ (۶)، ۱۵-۲۲. https://www.bagh-sj.com/article_44351.html?lang=fa
- قاسمی، ح.، میری، غ. ر. و حافظ رضازاده، م. (۱۴۰۰). تحلیل نقش حکمروایی خوب شهری در بازآفرینی بافت فرسوده شهری براساس تئوری داده‌بنیاد (مورد مطالعه: شهرضا). *مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی*، ۲ (۴)، ۳۷-۵۶. <http://gsma.lu.ac.ir/article-1-206-fa.html>
- کارگرسامانی، ا.، کردنائیچ، ا.، خدادادحسینی، س. ح. و موسوی شفایی، س. م. (۱۳۹۴). سنجش حکمرانی خوب شهری برای شهرهای جهانی. *پژوهش‌های مدیریت در ایران*، ۱۹ (۱)، ۱۴۷-۱۶۷. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.2322200.1394.19.1.7.5>
- لاله‌پور، م. (۱۳۹۶). تحلیلی بر ظرفیت نهادی- مدیریتی فضاهای شهری در ارتباط با مشارکت شهروندان در اداره شهرها (مطالعه موردی: منطقه ۸ شهر تبریز). *جغرافیا و توسعه*، ۱۵ (۴۹)، ۵۹-۸۰. <https://doi.org/10.22111/gdij.2017.3451>
- میرباقری، س. م. و عبدی، ا. (۱۴۰۱). مفهوم‌شناسی حکمرانی مشارکتی (شماره ۱۸۸۰۰). مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات بنیادین حکمرانی (گروه نظام‌ها و مدل‌های حکمرانی).
- <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1757892>
- میرباقری، س. م.، رفیعی آتانی، ع. و پارسانژاد، م. ر. (۱۴۰۱). *مطالعات باستان‌شناسی پارسه*، ۷ (۲۵)، ۳۶۱-۳۸۸. <http://journal.richt.ir/mbp/article-1-712-fa.html>
- زرنیدیان، ن.، فرزین، م. ر. و شالبافیان، ع. ا. (۱۴۰۳). واکاوی اهداف مشارکت عمومی-خصوصی در زمینه بناهای تاریخی شهری (یک مطالعه چند موردی). *مجلس و راهبرد*، ۳۱ (۱۱۸)، ۴۰۵-۴۳۴. <https://doi.org/10.22034/mr.2022.5487.5226>
- سالاری‌پور، ع. و قنبری، ع. (۱۴۰۲). فراتحلیل چالش‌ها و موانع اصلی طرح‌ها و برنامه‌های حفاظت از بافت‌های تاریخی در ایران؛ چشم‌اندازی برای مطالعات و اقدامات آینده. *دانش شهرسازی*، ۷ (۱)، ۱۱۴-۱۳۷. <https://doi.org/10.22124/upk.2023.22340.1766>
- سلیمانی، ع.، آفتاب، ا. و صدق‌کار، ش. (۱۳۹۴). تحلیل و ارزیابی میزان تحقق‌پذیری حکمرانی خوب شهری در ارومیه. *مطالعات مدیریت شهری*، ۷ (۲۱)، ۶۶-۸۰. <https://sanad.iau.ir/Journal/ums/Article/824701>
- شاطری، پ.، صالحی، ص.، محسنی، ر. ع. و شریفی، م. (۱۴۰۰). سازمان‌های مردم‌نهاد محیط‌زیستی و شیوه‌های جلب مشارکت اعضا (مطالعه سازمان‌های مردم‌نهاد محیط‌زیستی تهران با رهیافت نظریه بنیادی). *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۲ (۲)، ۹۱-۱۲۸. <https://doi.org/10.22108/jas.2020.122367.1881>
- شالبافیان، ع. ا.، خزائی، ف.، عبدلی، م. و رجبی، ن. (۱۴۰۰). شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های مؤثر در افزایش مشارکت اجتماعی جامعه میزبان در حفاظت از میراث جهانی یونسکو (مورد مطالعه: میراث جهانی استان یزد). *مطالعات اجتماعی گردشگری*، ۹ (۱۸)، ۱۱۵-۱۳۸. <https://doi.org/10.52547/journalitor.36161.9.18.0>
- ضرابی، ا. و فریددطهرانی، س. (۱۳۸۸). رویکرد مشارکت‌جویانه در نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری. *آرمان‌شهر*، ۲ (۲)، ۳۹-۴۶. https://www.armanshahjournal.com/article_32160.html?lang=fa
- عزیزی زلانی، ف. و ناسخیان، ش. (۱۴۰۲). تحلیل و ارزیابی چالش‌های مدیریت حفاظت از آثار ثبت جهانی ایران. *اثر*، ۴ (۲)، ۲۳۲-۲۵۵. <http://athar.richt.ir/article-2-1643-fa.html>

- of globalization. *Strategic Studies of Public Policy*, 3(6), 1-30. [In Persian] https://sspp.iranjournals.ir/article_2498.html?lang=en
- Ansell, C., & Gash, A. (2008). Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(4), 543-571. <https://doi.org/10.1093/jopart/mum032>
- Asadollahi, M., Hajian, M. M., Toosi, A., & Fallahzadeh, A. M. (2024). Designing a model for participatory environmental governance in Iran case study: Reducing greenhouse gas emissions through carbon trading. *Majlis and Rahbord*, 31(119), 133-173. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/mr.2023.5659.5343>
- Asadpour, A., Entezari, A., & Ahmadi-Ahank, K. (2018). Formal and informal social participation and factors affecting it (A study in the city of Amol). *Journal of Applied Sociology*, 29(3), 67-86. [In Persian] <https://doi.org/10.22108/jas.2017.102093.1065>
- Azizi-Zallani, F., & Nasekhian, S. (2023). Analysis and evaluation of the challenges of conservation management of Iran's world heritage sites. *Athar*. 44(2), 232-255. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/44.2.232>
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). Sage publications.
- Eghtesadi, N. (2014). Citizen participation; the key to social sustainable development in urban communities. *Hoviatshahr*, 7(16), 81-96. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17359562.1392.7.16.8.2>
- Emerson, K., & Nabatchi, T. (2015). *Stepping back, stepping up, and stepping forward: Summary observations and recommendations*. In K. Emerson & T. Nabatchi (Eds.), *Collaborative Governance Regimes* (PP. 207-229). Georgetown University Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt19dzcvf>
- Emerson, K., Nabatchi, T., & Balogh, S. (2012). An integrative framework for collaborative governance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22(1), 1-29. <https://doi.org/10.1093/jopart/mur011>
- Fadaeinezhad, S., & Hanachi, P. (2014). A study and review of the evolution of policies and plans adopted for conservation of cultural heritage, from 1999 up to 2012. *Journal of Iranian Architecture Studies*, 3(5), 21-37. [In Persian] https://jias.kashanu.ac.ir/article_111721.html?lang=en
- Falahat, M., Kamali, L., & Shahidi, S. (2017). The role طراحی الگوی مفهومی حکمرانی مشارکتی در ایران: رویکرد داده‌بنیاد. راه‌برد، ۳۱(۲)، ۱۹۵-۲۱۸. <https://doi.org/10.22034/rahbord.2022.157936>
- نیک‌نیا، م. (۱۳۹۲). بررسی تأثیر مشارکت مردمی در پایداری داخل بافت جهت ساماندهی بافت فرسوده شهری باتوجه‌به شاخص‌های توسعه پایدار (مطالعه موردی: بافت فرسوده کوی سجاده). هفت شهر، ۴(۴۳)، ۸۰-۹۴. <https://www.magiran.com/p1556456>
- واعظی، ر. و قیطرانی، ف. (۱۳۹۸). حکمرانی همکارانه؛ رویکردی نو در مدیریت ارزش عمومی. توسعه علوم انسانی، ۱(۲)، ۶۱-۸۴. <https://doi.org/10.22047/hsd.2019.182454>

References

- Abizadeh, E., & Ghadimzadeh, S. (2023). Utilization of social capital for meaning-based conservation of historical-cultural places. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 16(1), 67-91. [In Persian] <https://doi.org/10.22035/isih.2024.5144.4919>
- Ahmadi, E., & Aftabi, P. (2022). Examining the position of community participation in the process of conservation and management policymaking of world heritage cities. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 19(115), 69-80. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/bagh.2022.306349.5010>
- Ahmadi, H., Nematollahi, H., & Asadollahi-Dehkordi, E. (2022). Steps of implementation and realization of participatory governance in higher education. *Management Studies in Development and Evolution*, 31(105), 103-135. [In Persian]. <https://doi.org/10.22054/jmsd.2022.65492.4075>
- Ahmadian-Haravi, M., & Khoei, S. M. M. (2017). The study of Institutional changes in cultural heritage, handicrafts and tourism organization of Iran. *Sociological Review*, 24(1), 229-257. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jsr.2017.63523>
- Alikhani, S., Eslami, R., & Niavarani, S. (2019). The capacities of Iran's constitution in increasing citizens' participation in light of good governance strategies. *Journal of Law and Politics*, 15(40), 11-31. [In Persian] <https://sanad.iau.ir/en/Journal/jlap/Article/799680>
- Alvani, S. M., Rahmani, M., & Mohammadnezhad-Alizamini, A. (2012). Designing an improvement pattern for social capital level of citizens in the era

- Heras, V., Steenberghen, T., Zuñiga, M., Cardoso, F., & Van Balen, K. (2011). *Monitoring the complexity of change of a world heritage site after the inscription on the world heritage list*. Proceedings of the International Conference on Preventive Conservation of Architectural Heritage. Yifu Science Hall, Southeast University.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2003). Unraveling the central state, but how? Types of multi-level governance. *American Political Science Review*, 97(2), 233-243. https://garymarks.web.unc.edu/wp-content/uploads/sites/13018/2016/09/hooghe.marks_unravelingcentralstate.apsr_2003.pdf
- Iaione, C., De Nictolis, E., & Santagati, M. E. (2022). Participatory governance of culture and cultural heritage: Policy, legal, economic insights from Italy. *Frontiers in Sustainable Cities*, 4, 777708. <https://doi.org/10.3389/frsc.2022.777708>
- ICOMOS. (1993). *Guidelines for education and training for the conservation of monuments, ensembles and sites*. <https://www.icomos.org/en/charters-and-other-doctrinal-texts>
- ICOMOS. (1994). *The NARA document on authenticity*. <https://whc.unesco.org/document/116018>
- ICOMOS. (1999). *The Burra charter: The Australia ICOMOS charter for places of cultural significance*. <https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>
- ICOMOS. (2008a). *ICOMOS charter on the interpretation and presentation of cultural heritage sites*. <https://www.icomos.org/en/charters-and-other-doctrinal-texts>
- ICOMOS. (2008b). *The Quebec declaration on the preservation of the spirit of the place*. <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-646-2.pdf>
- ICOMOS. (2010). *Charter for the conservation of places of cultural heritage value*. <https://openarchive.icomos.org/id/eprint/3248/>
- ICOMOS. (2011). *TICCIH principles for the conservation of industrial heritage sites, structures, areas and landscapes the Dublin principles*. <https://ticcih.org/about/about-ticcih/dublin-principles/>
- ICOMOS. (2017). *Delhi declaration on heritage and democracy*. https://icomos.es/wp-content/uploads/2020/01/GA2017_Delhi-Declaration_20180117_EN.pdf
- of the “sense of place” concept in improving architectural conservation quality. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 14(46), 15-22. [In Persian] https://www.bagh-sj.com/article_44351.html?lang=en
- Ferreira, V. (2016). The role of cultural heritage, identity, awareness and advocated policies: The case of Heidelberg (Germany) and Coimbra (Portugal). *Культура/Culture*, 6(13), 190-203.
- Fischer, F. (2006). Participatory governance as deliberative empowerment: The cultural politics of discursive space. *The American Review of Public Administration*, 36(1), 19-40. <https://doi.org/10.1177/0275074005282582>
- Fischer, F. (2012). *Participatory governance: From theory to practice*. In D. Levi-Faur (Ed.), *The Oxford Handbook of Governance* (pp. 457-471). Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199560530.013.0032>
- Fung, A. (2006). Varieties of participation in complex governance. *Public Administration Review*, 66(s1), 66-75. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00667.x>
- Ghasemi, H., Miri, G., & Hafez-Rezazadeh, M. (2022). Analyzing the role of good urban governance in recreation of worn-out urban texture based on grounded theory (case study: Shahreza). *Quarterly Journal of Geographical Studies of Mountainous Areas*, 2(4), 37-56. [In Persian] <https://doi.org/10.52547/gsma.2.4.37>
- Habibi, S. M., & Saeedi-Rezvani, H. (2006). Participatory urban planning: theoretical exploration in the conditions of Iran. *Honar-ha-ye Ziba*, 24, 15-24. [In Persian] https://jh.zut.ac.ir/article_13877.html?lang=en
- Hanachi, P., & Poursarrajan, M. (2014). *Revitalization of historic urban fabric (Regard to Participation)*. University of Tehran Press. [In Persian]
- Hasanvand, A., & Tuolabi-nejad, M. (2023). Explanation of rural environmental governance model in Iran: problems, routes and consequences. *Geography and Environmental Sustainability*, 13(4), 35-53. [In Persian] <https://doi.org/10.22126/ges.2023.9134.2661>
- Heras, V. C., Cordero, M. S. M., Wijffels, A., Tenze, A., & Paredes, D. E. J. (2019). Heritage values: Towards a holistic and participatory management approach. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 9(2), 199-211. <https://doi.org/10.1108/JCHMSD-10-2017-0070>

- Governance Fundamental Studies (Governance Systems and Models Group), Serial No.18800. [In Persian] <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1757892>
- Mirbagheri, S. M., Rafiei-Atani, A. O., & Parsanejad, M. (2022). Designing a conceptual model of participatory governance in Iran: a grounded theory approach. *Strategy*, 31(2), 195-218. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/rahbord.2022.157936>
- Mydland, L., & Wera, G. (2012). Identifying heritage values in local communities. *International Journal of Heritage Studies*, 18(6), 564-587. <https://doi.org/10.1080/13527258.2011.619554>
- Niknia, M. (2013). Investigating the impact of public participation on inner-context sustainability for the rehabilitation of urban deteriorated fabrics based on sustainable development indicators (Case study: Sajjadih Neighborhood's deteriorated fabric). *Haft Shahr*, 4(43-44), 80-94. [In Persian]
- Pourbahador, P., & Fadaeinezhad-Bahramjerdi, S. (2018). Recognition of the theoretical framework of the historic urban landscape approach. *Journal of Studies on Iranian-Islamic City*, 8(31), 63-74. [In Persian] <https://sid.ir/paper/519508/fa>
- Poursarrajan, M., Einifar, A., & Hanachi, P. (2022). The difference between the attitudes of people and experts towards the conservation and change of historical architecture. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 15(38), 15-26. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/aaud.2020.201207.1986>
- Riahi-Moghadam, S., Talebian, M. H., Mohammad-Moradi, A. (2023). Review of management and conservation system of architectural heritage with classification instrument in east and central Asia. *Parseh J Archaeol Stud*. 7(25), 361-388. [In Persian] <http://journal.richt.ir/mbp/article-1-712-fa.html>
- Ripp, M., & Rodwell, D. (2018). *Governance in UNESCO World Heritage Sites: Reframing the role of management plans as a tool to improve community engagement*. In S. Makuvaza (Ed.), *Aspects of Management Planning for Cultural World Heritage Sites* (PP. 241-253). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-69856-4_18
- Salaripour, A. A., & Ghanbari, E. (2023). Meta-analysis of the main challenges and obstacles of plans and programs for the conservation of historical fabrics in Iran; a perspective for future studies and actions. *Urban Planning Knowledge*, 7(1), 114-137. [In Persian] <https://doi.org/10.22124/upk.2023.22340.1766>
- Shalbfafian, A. A., Khazaei, F., Abdoli, M., & Rajabi, N. (2021). Identifying and prioritizing the factors involved in social contribution of the host
- Jahangir, M. H., Momeni, M., & Mousavi, M. (2021). Multi attribute ranking of strategies regarding strengthening public participation to conserve historical remains and civilization heritages on the basis of sustainable development paradigm. *Urban Economics and Planning*, 2(2), 75-82. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/UE.2021.02.02.02>
- Kargar-Samani, A., Kordnaeij, A., Khodadad-Hosseini, S. H., & Mousavi-Shafaei, S. M. (2015). Measuring the world/global city good governance. *Management Research in Iran*, 19(1), 147-167. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.2322200.1394.19.1.7.5>
- Khademizadeh, M. H., Arbab, P., & Salimi, H. (2024). Developing a framework for applying social participation in the integrated conservation and development of urban heritage. *Quarterly Journal of Development Strategy (Rahbord-e-Tousee)*, 20(77), 8-32. [In Persian] <http://www.rahbord-mag.ir/en/Article/47363/FullText>
- Kim, H., Kim, H., & Woosnam, K. M. (2023). Collaborative governance and conflict management in cultural heritage-led regeneration projects: the case of urban Korea. *Habitat International*, 134, 102767. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2023.102767>
- Klijn, E. H., & Koppenjan, J. F. M. (2016). *Governance networks in the public sector*. Routledge.
- Lalehpour, M. (2017). An analysis on management - institutional capacity of urban spaces in relation with participation of citizens in the management of cities (case study: district No. 8 of Tabriz). *Geography and Development*, 15(49), 59-80. [In Persian] <https://doi.org/10.22111/gdij.2017.3451>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage.
- Li, J., Krishnamurthy, S., Roders, A. P., & Van Wesemael, P. (2020). Community participation in cultural heritage management: a systematic literature review comparing Chinese and international practices. *Cities*, 96, 102476. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.102476>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: A sourcebook of new methods* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mirbagheri, S. M., & Abdi, E. (2022). *Conceptualizing participatory governance*. Expert Report of the Islamic Parliament Research Center (IPRC), Office of

- Soula, R. (2022). Presenting a model for the development of intangible heritage tourism in Iran with grounded theory approach. *Journal of Tourism and Development*, 11(3), 149-164. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/jtd.2021.260560.2195>
- Vaezi, R., & Gheitarani, F. (2019). Collaborative governance; a new approach to public value management. *Development of Humanities*, 1(2), 61-84. [In Persian] <https://doi.org/10.22047/hsd.2019.182454>
- Vivier, E., & Sanchez-Betancourt, D. (2023). Participatory governance and the capacity to engage: a systems lens. *Public Administration and Development*, 43(3), 220-231. <https://doi.org/10.1002/pad.2012>
- Zarandian, N., Farzin, M. R., & Shalbfafian, A. A. (2024). Analyzing the objectives of the public-private participation in civil historical monuments (A multi-case study). *Majlis and Rahbord*, 31(118), 405-434. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/mr.2022.5487.5226>
- Zarabi, E., & Farid-Tehrani, S. (2009). Participatory approach in renovation and rehabilitation of deteriorated urban fabrics. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 2(2), 39-46. [In Persian] https://www.armanshahrjournal.com/article_32160.html?lang=en
- Žuvela, A., Šveb Dragija, M., & Jelinčić, D. A. (2023). Partnerships in heritage governance and management: Review study of public-civil, public-private and public-private-community partnerships. *Heritage*, 6(10), 6862-6880. <https://doi.org/10.3390/heritage6100358>
- communities in preserving UNESCO's world heritage sites: a case study of Yazd city. *Social Studies in Tourism*, 9(18), 115-138. [In Persian] <https://doi.org/10.52547/journalitor.36161.9.18.0>
- Shateri, P., Salehi, S., Mohseni, R. A., & Sharifi, M. (2021). Environmental non-governmental organizations and ways for attracting new members (a study of Tehran's non-governmental organizations using the fundamental theory approach). *Journal of Applied Sociology*, 32(2), 91-128. [In Persian] <https://doi.org/10.22108/jas.2020.122367.1881>
- Simakole, B. M., Farrelly, T. A., & Holland, J. (2019). Provisions for community participation in heritage management: case of the Zambezi Source National Monument, Zambia. *International Journal of Heritage Studies*, 25(3), 225-238. <https://doi.org/10.1080/13527258.2018.1481135>
- Sokka, S., Badia, F., Kangas, A., & Donato, F. (2021). Governance of cultural heritage: Towards participatory approaches. *European Journal of Cultural Management and Policy*, 11(1), 4-19. <https://www.encatc.org/media/6206-governance-of-cultural-heritage-towards-participatory-approaches-by-saka.pdf>
- Soleimani, A., Aftab, A., & Sedghkar, S. (2015). Analysis and assessment the implementation of good urban governance in urmia city. *Urban Management Studies*, 7(21), 66-80. [In Persian] <https://sanad.iau.ir/en/Journal/ums/Article/824701>
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Sage.
- Tajzadeh-Namin, A. A., Mikaeili-Kivi, S., & Alizadeh-